

T. C.
ANADOLU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRKİYE'DE KONVERTİBİLİTE

Danışman

Prof. Dr. C. Necat BERBEROĞLU

Hazırlayan

Nurdeniz KOCABAŞ
İktisat Politikası Anabilim Dalı

Eskişehir, 1994

66

TÜRKİYE'DE KONVERTİBİLİTE

Yüksek Lisans Tezi

Nurdeniz KOCABAŞ

Eskişehir 1994

ÖZET

Konvertibilite en geniş anlamı ile, döviz piyasasında yerli veya yabancı olsun, dileyen herkesin hiç bir resmi makamdan izin alma zorunluluğu bulunmadan, mal, hizmet ve sermaye işlemi yapmak gibi herhangi bir amaçla ülkenin ulusal parasını, diğer paralara dönüştürebilmesidir. Bu tanım çerçevesinde konvertibilite, ülkelerin dışa açılma sürecinde, uluslararası ödemelerle ilgili sorunlarını çözümlmek üzere başvurdukları bir araçtır.

Konvertibilite, uluslararası ticaretin geliştirilmesine, işbölümü ve üretim faktörlerinin veriminin artırılmasına, kaynak dağılımında fiyat mekanizmasının etkin bir şekilde kullanılmasına imkân vererek optimum kaynak dağılımını ve dolayısıyla toplumların refah düzeylerinin artırılmasını sağlar.

Konvertibiliteye geçiş amacıyla olan bir ülkenin öncelikle gerekli olan koşulları, bünyesinde barındırması gerekir. Konvertibiliteye geçişte öncelikle önem arzeden konular; zamanlama, iktisadi, hukuki, sosyal koşullar ve yaptırımlardır.

Türkiye Cumhuriyeti 11 Ağustos 1989 tarihinde Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkındaki 32 sayılı kararla konvertibiliteye geçiş için hukuki ortamı gerçekleştirmiştir.

Bu çalışmada öncelikle, konvertibilitenin tanımı ve çeşitleri incelenmiş, sistemin işleyebilmesi için gerekli olan yurtiçi ekonomi politikasına ilişkin koşullar ve dış sektör ve dışa açılma politikası ile ilgili koşullar, IMF'nin hükümleri ve yaptırımları ile Merkez Bankasının işlevi araştırılmıştır.

Daha sonraki aşamada ise, konvertibilite Türkiye Ekonomisi açısından irdelenmiştir. 1930 öncesi konvertibil dönem ve 1930 sonrası konvertibiliteden uzaklaşılın dönem olmak üzere ikili bir dönemsel ayırma gidilmiştir. 24 Ocak 1980 kararlarıyla piyasa ekonomisine geçiş ve ekonomide etkin kaynak dağılımının piyasa mekanizması ile sağlanması birincil hedef olurken, ikinci bir hedef olarak, dışa açık ve ihracaata yönelik sanayileşme politikası ile Türk Ekonomisinin dünya ekonomisi ile entegrasyonu yolunda adım atılmıştır. Bu hedeflerin gerçekleşmesinde kullanılacak araçlardan bir tanesinde Türk Lirası'nın konvertibilitesinin sağlanması olmuştur.

Yaklaşık yarım asırlık zaman diliminden sonra, tekrar gündeme gelen Türk Lirası'nın konvertibilitesinin ekonomik etkileri çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır.

Konvertibilite sisteminin Türkiye Ekonomisinde başarılı olabilmesi için, Türk Lirası'na olan iç ve dış talebin yeterli seviyeye çıkarılması, Türk Ekonomisinin dünya ekonomisi ile daha fazla entegrasyonu, enflasyon hızının kesilmesi, gelir dağılımının adil hale getirilmesi, makul düzeyde bir büyüme hızının sağlanması gibi, iç istikrar unsurlarının yanısıra uluslararası platformda Türk Lirası'na olan güvenin artırılması gereklidir. Türkiye Ekonomisinin içinde bulunduğu bugünkü koşullarda Türk Lirası'nın konvertibilitesi uzun vadede kaygı vericidir.

SUMMARY

Making money is convertible means that everyone can freely exchanged native money (Turkish money) for other types of money. By doing this people don't have to get permission from the government.

The idea is having convertible money to make bussiness freely beetween countries also make paying easily without having any matter, and makes reinforcement international bussiness.

Convertible money develop international trade, share of the work, beetween countries, increase in the function of porduction and caise using the price mechanism therefore help to increase the cost of living of the people the country which decide to make money convertible first it has to have necessary conditions that are timing, economic and social conditions.

On August 11th 1989 the Republic of Turkey has made it's money convertible by changecing the law about (the production the value of Turkish money) in these works first convertible was examined for it's kinds and presentation.

Also the relation to the economy policy of the inside of the country and being open abroad were examined. The rules of IMF were searched. Ofter these works next step convertible was examined for

Turkey's condition before 1930 and after 1980 periods of the convertible was made two parts. With decisions of January 24th 1980 passing the marketing economy was the first aim to develop economic source second aim was to export and make trade connection with the other countries of the world to really happen for these aims, it was the manner to make money is convertible. After about 50 years time periods, making Turkish money is convertible again is the main goal of economy.

For being successful convertible in Turkey's economy it's necessary to demand Turkish money inside and outside of the country and to reduce inflation in addition it's necessary to gain confidence for Turkish money .In these days the economy of Turkey gives anxiety.

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ	1
-------	---

I.BÖLÜM

KONVERTİBİLİTENİN TANIMI VE ÇEŞİTLERİ

I.1.TEMEL AMAÇLARI ÇERÇEVESİNDE KONVERTİBİLİTE	4
I.2.KONVERTİBİLİTE ÇEŞİTLERİ	11

II. BÖLÜM

II.KONVERTİBİLİTE SİSTEMİNE GEÇİŞİN VE SİSTEMİN İŞLEYİŞİ İÇİN GEREKLİ ŞARTLAR VE POLİTİKALAR

II.1.YURTIÇİ EKONOMİ POLİTİKASINA İLİŞKİN KOŞULLAR	16
II.1.1.İÇ EKONOMİK DENGİNİN SAĞLANMASI	16
II.1.2.FİYAT İSTİKRARI DÜZEYİ VE PARA-MALİYE POLİTİKASININ İZLENMESİ	17
II.1.3.PARA VE SERMAYE PİYASALARININ GELİŞTİRİLMESİ VE BENZERİ DIŞ PİYASALARLA BÜTÜNLEŞTİRİLMESİ	20
II.2.DIŞ SEKTÖR VE DIŞA AÇILMA POLİTİKASI İLE İLGİLİ KOŞULLAR	23

III.2.2.1. TÜRKİYE KONVERTİBİLİTEYE GEÇİŞ SÜRECİNİ TAMAMLAMIŞ MIDIR VE GEÇİŞ İÇİN GEREKLİ İÇ KOŞULLAR TÜRKİYE EKONOMİSİNDE SAĞLANMIŞ MIDIR?	59
A. İÇ İSTİKRARIN SAĞLANIP SAĞLANAMADIĞI'NIN ANALİZİ	60
B. PARA VE MALİYE POLİTİKASI UYGULAMASI AÇISINDAN BİR DEĞERLENDİRME	65
C. PARA VE SERMAYE PİYASALARININ GELİŞTİRİLMİŞ OLMASI	69
III.2.2.2. TÜRKİYE'DE DIŞ DENGELER, POLİTİKALAR VE KONVERTİBİLİTE	73
III.2.2.3. TÜRKİYE'DE KONVERTİBİLİTENİN DEĞERLENDİRİLMESİ	83
SONUÇ	91
EK-I	
TABLO I-A:DÖVİZ KURLARI	96
TABLO I-B:DÖVİZ KURLARI	97
EK-II	
TABLO-II:ÖDEMELER BİLANÇOSU	98
KAYNAKÇA	99

GİRİŞ

Konvertibilite uluslararası iş bölümü ve üretim faktörleri veriminin artırılması, yani dış ticaretin geliştirilmesinde kullanılan bir araçtır. Bu araç esas olarak her çeşit dış ticaret yasaklarının, sınırlamalarının ve tahditlerinin bulunmadığı ve döviz alım-satımının serbestleştirildiği bir ortamda uygulanabilir. Ancak, dünyada hemen hemen hiçbir ülkede geniş anlamda konvertibilete uygulamasına raslanılmamaktadır. Bu nedenle sanayileşmiş ülkedeki konvertibilite uygulamaları “kısmi konvertibilite” özelliğini taşımaktadır.

Bir ülkenin konvertibiliteye geçişi başlatıp başlatamayacağı, o ülke ekonomisinin öncelikle belli bir seviyede (ara ve yatırım malları üretimi) sanayileşmiş olmasına bağlı olmaktadır. Bu ilk şartın yerine getirilmiş olmasından sonra sanayinin geliştirilmesi yani üretim maliyetlerinin düşürülmesi yönünde verimin artırılabilmesi için, uluslararası rekabet (konvertibile uygulaması) ülke ekonomisine faydalı olabilmektedir.

Ancak uluslararası ticaretin serbestleştirilmesi ve geliştirilmesi hiç bir ülkenin tek başına gerçekleştirebileceği bir olay değildir. Nedeni ise bir ülkenin milli menfaatleri doğrultusunda uygulayacağı dış ticaret politikaları diğer ülkelerin aleyhine sonuçlar

doğurabilir. GATT ve IMF uluslararası boyutta ticaretin geliştirilmesine ve bununla ilgili parasal sorunların çözümüne yönelik müşterek kuralların uygulanması için meydana getirilmiş uluslararası kurumlardır.

Konvertibiliteye geçiş amacıyla olan bir ülkenin öncelikle gerekli koşulları yerine getirmiş olması gerekir. Konvertibiliteye geçişte öncelikle önem arzeden konular; zamanlama, iktisadi, hukuki, sosyal koşullar ve yaptırımlardır.

1930 öncesi konvertibil dönemden 1930'dan sonra uzaklaşması sürecini takip eden yaklaşık yarım asırlık zaman diliminde Türk lirasının konvertibilitesi gündemden çıkmıştı. Bu çalışmada 24 Ocak kararlarıyla tekrar gündeme gelen Türk lirasının konvertibilitesinin ekonomik etkileri araştırılmaya çalışılmıştır. Çalışma başlıca dört bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde; önce konvertibilitenin tanımı ele alınmış, temel amaçları çerçevesinde konvertibilite ve çeşitleri incelenmiştir. Konvertibilite tam ve kısmi konvertibilite olmak üzere ikiye ayrılarak, konvertibiliteye getirilen her türlü kısıtlamanın farklı birer konvertibilite çeşidini ifade ettiği vurgulanmıştır.

İkinci bölümde ise; konvertibilite sistemine geçiş ve bu sistemin işleyebilmesi için gerekli koşullar ele alınmıştır. Bu koşullar; yurtiçi ekonomi politikasına, dış sektör ve dışa açılma politikasına, IMF'nin hükümlerine ve yaptırımlarına, Merkez Bankasının görevlerine

bağlı olmak üzere dört başlık altında incelenmiştir. Yurtiçi ekonomi politikasına ilişkin koşullar; iç ekonomik dengenin sağlanması, fiyat istikrarı, para ve maliye politikalarının etkinliği, para ve sermaye piyasaların geliştirilmesi ve dış piyasalarla bütünleşmesi olarak bölümlendirilmiştir. Dış sektör ve dışa açılma politikası ile ilgili koşullar ise; yeterli döviz rezervinin dış borçlarla ilişkisi, gerçekçi döviz kurunun seçimi, çift kambiyo piyasası, dış ticaret dengesinin sağlanması ve dış ticaretin liberasyonu olarak sınıflandırılmıştır.

Üçüncü bölümde, konunun Türkiye ekonomisindeki uygulanabilirliği irdelenmiştir. Bu bağlamda, Türkiye'deki kur politikaları, 24 Ocak kararları incelenmiştir. 24 Ocak kararlarından günümüze kadar sistemin işleyebilmesi için gerekli olan iç ve dış koşullar ele alınmıştır. Türk lirasının konvertibiliteye geçişi ve Türk ekonomisinde yaratacağı görece etkiler irdelenerek, ekonomiye yön verecek iktisat politikaları açısından konvertibilitenin mevcut geleceğe yönelik etkileri değerlendirilmiştir.

Son bölümde ise Türkiye ekonomisinde konvertibilite uygulamasının genel değerlendirilmesi sonucu Türk parasının gerçek anlamda konvertibil olup olmadığı sorusunun yanıtı aranmıştır.

İ.BÖLÜM

KONVERTİBİLİTENİN TANIMI VE ÇEŞİTLERİ

İ.1.TEMEL AMAÇLARI ÇERÇEVESİNDE KONVERTİBİLİTE

19. Yüzyılda geçerli olan altın para sisteminde ve 1920’li yıllara kadar uygulanan altın standardı sisteminde bir paranın belli bir oranda ve serbest olarak altınla değiştirilmesi “Altın Konvertibilitesi” olarak tanımlanmaktadır. Altın para sisteminde, dış ödemelerin altın veya altını temsil eden vesikalarla (poliçe v.s.) yapılabilmesi olanağı olduğundan, ülke paralarının ayrıca dış konvertibilitesi söz konusu değildir⁽¹⁾. Diğer yandan, değişik milli paraların karşılıklı değiştirilmesi, “konversiyon” ve bu paraların değiştirilebilir özelliği ise “konvertibilite” olarak tanımlanır.

Dünya çapında ekonomik istikrarın sağlanabilmesi çabalarının dünya ticaretinin liberalleşmesi doğrultusunda gelişmesi, parasal işbirliği ve entegrasyonun bu süreçte baş rol oynamasına neden olmuştur. II. Dünya Savaşından sonra ticaretin libere edilmesi yolunda gerçekleştirilen evrensel ve bölgesel bazdaki çalışmalara paralel olarak

¹ İzzet Aydın, 1980’li Yıllarda Türk Lirasının Konvertibilitesi Sorunu İ.T.O. Yayın No: 1984-12. s:6

Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankasının kurulması konunun önemini vurgulamaktadır. Evrensel bazdaki yaklaşım GATT çerçevesinde ve çok yanlı görüşmeler yoluyla gümrük tarifelerinin indirilmesidir. Bölgesel yaklaşım ise, belirli bir coğrafi bölgede yer alan ve yoğun ekonomik ilişkilerde bulunan bir grup ülkenin aralarındaki ticareti serbestleştirmeleridir. AT örneğinde olduğu gibi.

Uluslararası Para Fonu, dünya para sistemindeki düzensizliği gidermek, üye ülkelerin kambiyo kısıtlamalarını kaldırmak, uluslararası çok yönlü ödeme anlaşmalarının yaygınlaşmasını sağlamak ve paraların konvertibilitesini gerçekleştirmek suretiyle, uluslararası ticaretin geliştirilmesi amacıyla kurulmuştur. Ülkelerin finansman ihtiyacını karşılamak ve uluslararası sermaye hareketlerinin canlanması amacıyla kurulan Dünya Bankası ile, serbest uluslararası ticaret amacıyla bütünleşmişlerdir.

Dünya ticaretinin liberalleşmesi ise, statik olarak ekonomik yapı ve teknoloji sabit kalmak koşulu ile kaynakların yeniden ve rasyonel dağılımının sağlanmasıdır. Dinamik olarak ise, dış rekabetin artmasını, büyük ölçekli üretim ekonomilerinin oluşmasını, dışsal ekonomilerin olgunlaşmasını, teknolojik ilerleme ve yatırımların teşvik edilmesini ifade eder⁽²⁾. Uluslararası ekonomik entegrasyona gidilmesinde bölgesel birleşmeler birincil adımı oluştururken, iktisadi bütünleşme nihai adımı oluşturur. İktisadi bütünleşmenin basamakları ise;

²Halil Seyidoğlu, Uluslararası İktisat İstanbul:Turhan Kitabevi, 1986, C.10, s:384,

1-Gümrük Birliği

2-Vergi sisteminin uyumlaştırılması

3-Ekonomik ve mali politikaların uyumlaştırılması

4-Emek ve sermayenin birlik içinde serbest dolaşımının sağlanmasıdır⁽³⁾.

Bu anlamda konvertibilite, uluslararası ekonomik bütünleşmenin en önemli gereklerindedir. Ancak serbest bir dünya ticareti için kişiler herşeyden önce diledikleri ödemeyi yapabilmek amacıyla yabancı para satınalma hakkına sahip olmalıdırlar. Bu hak sınırlandığı ölçüde dünya ticaretinde sınırlanmış olur⁽⁴⁾. Buna göre, uluslararası entegrasyonun amaçları paralelinde, konvertibilitenin ekonomideki katkıları ve hedefleri şu şekilde betimlenir. Konvertibilite uluslararası ticaretin gelişmesine, işbölümü ve üretim faktörlerinin veriminin artmasına ve kaynak dağılımında fiyat mekanizmasının etkin şekilde kullanılmasını sağlar. Ticaretten doğan borç ve alacaklar çok yanlı bir biçimde denkleştirerek, uluslararası uzmanlaşmadan yararlanılmasını sağlar. Diğer yandan ülkede faaliyet gösteren firma ve diğer ekonomik birimlere, uluslararası ekonomik ve mali ilişkilerinde zaman kazandırarak, işlemlerinde kolaylık ve basitlik sağlar⁽⁵⁾. Bütün bunların ışığı altında konvertibilitenin amacı, iç ve dış fiyat sistemleri arasında bir halka kurarak ülke içinde ve dışında kaynak dağılımını

³Halil Seyidoğlu, a.g.e s:318

⁴Halil Seyidoğlu, a.g.e s:327

⁵Orhan Morgil, "Türk Ekonomisinde Konvertibiliteye Geçiş" İktisat Dergisi, s:29, Temmuz 1991

etkin biçimde gerçekleştirecek fiyat sinyallerini uluslararası rekabeti yansıtacak biçimde düzenlemektir⁽⁶⁾.

Bir ülkenin parasının konvertibil olmasına hizmet edecek amaçları, sözkonusu ülke için özgün bir takım oluşumları ve yapılanmaları da gerektirecektir. Yani konvertibiliteye geçiş ekonomik istikrarı sağlayıcı, kurumsal, hukuksal ve yapısal değişimlerin yaşanacağı uzun bir süreçtir. Dolayısıyla sorun, bu süreçte aktif rol oynayan makro büyüklüklerin ve ekonomik göstergelerin yönlendirği dinamik bir ortam sorunudur.

Konvertibiliteye geçişte temel sorun ekonomik büyüme ve fiyat istikrarının sağlanmasıdır. Ancak bu anlamda, “araç, amaç, sonuç” ilişkileri tartışmaların odağını oluşturmaktadır. Konvertibilitenin bir amaç mı yoksa mali disiplini sağlamada ve ülke ekonomisinin dünya ekonomisiyle bütünleşmesinde bir araç mı olduğu kargaşası gözlenmektedir. “Dış ticaretin yada Dünya ticaretinin liberalleşmesinde en temel araçtır şeklindeki temel gerçeğin ışığında, oluşacak yeni sistemin istikrarının sürdürülmesi için gerekli dengelerin kurulmasında konvertibil bir paraya sahip olmanın yararları gözönüne alınarak konvertibilitenin kendi içinde amaç olduğunda söylemek mümkündür”⁽⁷⁾.

Bu açıklamaların ışığında konvertibilite için bir tanımlama

⁶Bilge Erençül, “Doğu Bloku Ülkelerinde Konvertibiliteye Geçiş”, Dış Ticarete Durum Dergisi sayı: 21, s:29

⁷Bilge Erençül, “Doğu Bloku Ülkelerinde Konvertibiliteye Geçiş Sürecinde Enstanteneler”, Bankacılar Dergisi, s:52, Temmuz 1990,

yapılacak olursa, “En geniş anlamı ile konvertibilite, döviz piyasasında yerli ve yabancı olsun dileyen herkesin bir resmi makamdan izin alma zorunluluğu bulunmadan, mal, hizmet ve sermaye işlemi yapmak gibi herhangi bir amaçla ülkenin ulusal parasını diğer paralara dönüştürebilmesidir”(8). Bir ulusal paranın bu şekilde hiçbir sınırlamaya tabi olmadan yabancı ülke paralarına çevrilebilme serbestisine “Tam Konvertibilite” denir. Sözkonusu tanımlama serbest ve gözetimli kambiyo politikasının uygulandığı ekonomilere yöneliktir. Altın kambiyo standardında konvertibilite kavramı ise, bir ülke parasının başka bir ülke parası ile dış işlemler de kullanılabilirlik durumuna göre, belli bir oranda değiştirilebilmesidir(9). Bu özelliğe sahip paralara “konvertibil para” denir.

Bir paranın ekonomik anlamda konvertibil olabilmesi için, söz konusu ulusal paranın hiç bir kısıtlama olmadan serbestçe diğer ulusal paralara dönüştürülebilmesi yeterli bir şart sayılmasına karşın, IMF hükümlerine göre, bir paranın konvertibil niteliği o paranın kullanılabilirliği, değiştirilebilirliği ve kambiyo kurunun değerinin belirlenmesiyle ölçülmektedir. IMF tarafından öngörülen bu kısıtlar çerçevesinde, bir paranın konvertibil olması için serbestçe kullanılabilmesi, hiç bir kısıtlamaya konu olmaksızın serbestçe başka bir paraya dönüştürülebilmesi, aynı zamanda cari yada yasal döviz kurunda

⁸Melih Nemli, “Konvertibilite, IMF ve Türkiye”, Hazine ve Dış Ticaret Dergisi, sayı 6, s:17, 1990

⁹Nurdan Aslan, “Konvertibiliteye Geçişin Ön Koşulu”, Dünya Gazetesi, (7-10 Temmuz 1987), s:5

Bu geniş tanımlamanın ardından, genellikle konvertibilitenin tanımlanıp yorumlanmasında sözkonusu olan görelî bir farktan söz etmek gereklidir. Bir ülke parasının uluslararası rezerv niteliği kazanması ve uluslararası para olarak kullanılması ile bir ülke parasının konvertibil olması kavramlarını birbirinden ayırmak gerekir. Bir ulusal paranın uluslararası para olabilmesi için o paranın konvertibil olması en önde gelen şarttır. Ancak, parası konvertibil olan her ülkenin parası uluslararası rezerv para olması sözkonusu olamaz. Ekonomisi çok güçlü, dünya ticaretinde büyük yer işgal eden, bankacılık sektörü ve sermaye piyasaları gelişmiş dolayısıyla, uluslararası sermaye hareketlerinde etkin bir konumu olan ülkelerin paraları, uluslararası para ve rezerv niteliğindedir. Günümüzde bu durumda bulunan ülkelerin paraları esas olarak, ABD doları, İngiliz sterlini, Alman markı ve bir dereceye kadar Japon yen'idir. Parası konvertibilite kazanmış pek çok ülkenin paraları ise uluslararası para niteliğine sahip olamamıştır⁽¹²⁾.

Bu nedenle "Paramızın konvertibil" olması olayını bu gerçek çerçevesinde irdelemek, elde edilecek sonuçlar ve yorumların anlamlılığı bakımından önemlidir. Ancak konvertibilite tek taraflı bir karar ile ilan edilebilir ama, bu onun işleyeceği anlamına gelmez. Bir anlamda onun devamının sağlanması ekonominin ve ekonomik politikaların prestijinin kurtarılması anlamına gelir. Konvertibilitenin yoğunluk ve kompleksliği, uluslararası ekonomik, politik, entegrasyonların yoğunluk ve homojenliği ile ters, heterojenliği ile doğru orantılıdır⁽¹³⁾.

¹²Orhan Morgil, a.g.y. s:28

¹³Asım Erdilek, "Konvertibilite Yarım Bile Değil", Cumhuriyet

I.2.KONVERTİBİLİTE ÇEŞİTLERİ

Konvertibiliteyi tam ve kısmi konvertibilite olarak sınıflandırabiliriz. Tam konvertibiliteyi sınırsız olarak uygulayan ABD, İngiltere, Almanya ve Japonya dahil hiçbir ülke yoktur Kısmi konvertibilite ise, tam konvertibiliteye getirilen bir takım sınırlılık ve kısıtlamaları ifade eder. Bu kısıtlamaları şu şekilde irdeleyebiliriz;

a) Sınırlamalar yapılacak döviz işlemlerinin türü ve niteliği ile ilgili olabilir. Konvertibilite üzerine getirilen kısıtlamalar en çok bu konuda kendini gösterir. Siyasi otorite, ödemeler bilançosunda yer alan cari işlemler ve sermaye işlemleri arasında ayırım yaparak cari işlemlere hiçbir kısıtlama getirmez iken, sermaye işlemlerine belli bir kısıtlama getirmektedir. Bu kısıtlama “Beynelminel sermaye hareketleri serbestisinin kenvertibilete dışında bırakılması” şeklinde ifade edilir. Bu IMF’nin koymuş olduğu kısıta oranla daha dardır. Nitekim IMF ticari nitelikte olmayan kısa ve uzun vadeli sermaye hareketlerinin konvertibilitesine tahdit getirmemiştir. IMF’nin sınırlandırmasına göre cari işlemler şunlardır;

-Dış ticaretten doğan ödemeler

-İkrazların faizleri veya diğer yatırımların getirilerine ait ödemeler

-İkrazların amortisman veya direkt yatırımların amortismanı ile ilgili mutedil ölçüdeki miktarlara ait ödemeler

-Aile çevresi için gönderilecek belli ölçüdeki dövizlere ait ödemeler

sağlanan dış konvertibilite hakkı, serbest piyasa seçimi olanağını sağlar. Fakat yerli şahıslara cari işlemlerde konvertibilite sağlanmaması o ülke ithalatçılarının ucuz piyasa seçimini engeller. Bu nedenle yabancılara tam konvertibilite sağlandığında, yerli şahıslarında hiç olmazsa dış ticaret ile uğraşanlarına cari işlemlerde konvertibilite hakkı sağlanmalıdır.

Yerliler için dış konvertibilite tanınması, konvertibilite rejiminin ilkesini teşkil eder. Bu uygulamanın ithalatın libere edilmesi ve ekonominin tümü üzerindeki etkileri, yalnızca yabancılara tanınan konvertibiliteden daha önemlidir. Çünkü, yabancı şahıslara ait konvertibiliteye bir defada veya dönüşü olmamak üzere geçilir. Fakat yerlilere ait konvertibiliteye geçiş, özellikle ithalatın liberasyonu ve sermaye ihracı, ülkenin dış ve iç ekonomik durumunun iyileşmesi, ölçüsünde aşamalı olarak gerçekleştirilebilir.

c)Konvertibiliteye getirilen bir başka kısıtlamada, dış konvertibilite hakkının uygulanmasının ülke bazında veya coğrafi bölgesel olarak sağlanmasıdır. IMF anlaşmasının hükümleri gereğince dış konvertibiliteyi kabul eden üye bir ülke, bu diğer ülkelerle iki yanlı anlaşma çerçevesinde, karşılıklı alacak kalanlarının konvertibil dövizle ödenmesi şartını koyabilir. Diğer yandan IMF'ye üye olmayan ülkelerle olan ticari ilişkilerinde sözkonusu alacak ödemelerinde sınırlamalar koymak hakkına sahiptir. Dolar, Sterlin, Fransız Frangı, coğrafi bölgesel para satıcılarına dahil ülkeler arasındaki konvertibilite, iç konvertibiliteyi ifade eder.

Bölgesel konvertibilite ise, aslında coğrafi bir temele dayanır. Bunun oluşabilmesi için bölge ülkelerinin birbirine sınırsız bir güven

duyması ve birbirlerine sınırsız bir şekilde kredi açmayı kabul etmesi gerekir. Ancak, böylesi bir konvertibilitenin sürdürülmesi bölge ülkelerinin dış ticaret ve ödemeler bilançosu denetleme ve düzeltme mekanizmalarının birbiriyle homojen ve uyumlu olmasına bağlıdır.

d)Diğer bir kısıt, yalnızca bazı paralara çevrilmeyi kabul etmek şeklindedir. Sözelimi, aralarında anlaşma bulunan bir grup ülkenin yalnızca bu ülke paralarına konvertibilite tanınması örneğinde olduğu gibi.

e)Tam konvertibilitenin sınırlayıcı bir diğer faktörü ise, tamamen idari niteliktedir. Bu sınırlama yerli ve yabancıların ticari ilişkileri nedeni ile yaptıkları transfer ve ödemelerin sınırlandırılması ve kambiyo muamelelerinin tümünün belli mali kurumlar, Merkez Bankası veya yetkili bankalar aracılığı ile kanalize edilmesini ifade eder. Fakat en yaygın uygulama halkın elde ettikleri dövizlerin büyük bir kısmını Merkez Bankası'na tevdi etmelerinin zorunlu kılınması suretiyle gerçekleşir. Döviz işlemlerinin belli bir kurumun eline bırakılması, şüphesiz tüm uluslararası ödemelerin daha sağlıklı bir şekilde tesbit edilmesini ve mevcut tahditlerin daha iyi uygulanmasını sağlar. Bu olay döviz işlemlerinin iyi idare edilmesi ödeme ve transferlerinin geciktirilmemesi şartı ile ters düşmemektedir.

Görüldüğü gibi konvertibiliteye getirilen her türlü kısıtlama, bir konvertibilite çeşidine karşılık gelir. Genel olarak tüm bu sınırlamalardan uzak olarak gerçekleştirilen konvertibilite mutlak, herhangi bir yada birden fazla kısıtı içeren uygulamalar ise rijit konvertibilite olarak nitelendirilir. Ancak uluslararası platformda, hiç bir ülkede mutlak konvertibilite uygulamasının bulunmadığı da bir gerçektir.

II. BÖLÜM

II.KONVERTİBİLİTE SİSTEMİNE GEÇİŞİN VE SİSTEMİN İŞLEYİŞİ İÇİN GEREKLİ ŞARTLAR VE POLİTİKALAR

Uluslararası ekonomik ve ticari ilişkilerin çok taraflı bir sistem içerisinde, oluşum-evrim sürecine girmesi, sisteme dahil ve dahil olacak ülkelerin paralarının birbirine konvertibil olmasını gerektirir. Ancak bu yeterli bir şart değildir. Çünkü, konvertibilite, her ne kadar “uluslararası ekonomik entegrasyona ulaşılmasında bir araçtır” şeklinde genel kabul görüyorsa da aynı zamanda sözkonusu entegrasyonu hazırlayan şartlardan birisi hatta bu şartların bileşkesidir. Bu nedenle konvertibiliteye geçiş şartlarının sağlanmaması durumunda paranın konvertibilitesinin ilân edilmesi, konvertibilitenin varlığını ve anlamını yitirmesine yol açar. Çok taraflı ödemeler sisteminin en önemli elemanı olan konvertibilite, “en önemli olma” fonksiyonunun ancak gerekli ön şartların sağlanması koşuluyla, “anlam kazanma ve fonksiyonunu yerine getirme” süreçlerini başarıyla tamamladıktan sonra kazanabilir.

Şu ana kadar ki açıklamalar, hep konvertibil sistemin işleyebilmesi için gerekli ön şartların bulunduğu kabulüyle yapıldı. Habuki konvertibilitenin olumlu veya olumsuz sonuçları da yine

önşartların yerine getirilmesine bağlıdır¹⁴). Konvertibilite sistemine geçişte zaman ayarlaması, sistemin başarı şartıdır. Şimdi bu elverişli konjonktürü yaratacak koşulları inceleyelim.

II.1.YURTIÇİ EKONOMİ POLİTİKASINA İLİŞKİN KOŞULLAR

Konvertibilete sistemine geçişin koşullarını, ülkenin ekonomik kalkınma ve büyüme süreci hedeflerinin gerçekleştirilmesi, ekonomideki yapısal değişmelerin hızı ve uygulanacak politikaların, ekonominin amaçları ile tutarlı olarak konvertibilete sistemine geçişi ne ölçüde sağlayacağı çerçevesinde değerlendirmek gerekir¹⁵). Bu durumda ülkedeki mevcut ekonomik konjonktür kadar, ülkenin gelecekteki konjonktürel seyrine ait projeksiyonlarda önemlidir. Ayrıca ülkenin olumlu ekonomik konjonktürünü tesbit ederken geçici niteliklerine göre değil, sözkonusu şoklar karşısındaki devamlılık derecesine göre değerlendirmek gerekir.

II.1.1.İÇ EKONOMİK DENGENİN SAĞLANMASI

Konvertibileteye geçişin en zorunlu koşulu, ülkenin iç ekonomik dengesinin sağlanmasıdır. Enflasyonist eğilimlerin oluşmasının ve hızlanmasının önlenmesi, kaynakların rasyonel kullanımını sağlamak için yeterli derecede akışkan olması, üretimi

¹⁴Kadir Satıroğlu, Konvertibilite ve Türk Ekonomisi Açısından Bir İrdeleme, Ankara: A.Ü. SBF Yayını 1984, s:433

¹⁵İzzet Aydın, a.g.y, s:39

artırmak amacıyla tasarruf meylinin yüksek olması, yani dünya piyasalarında rekabet gücünün bulunması, istikrar ve ekonomide güçlü bir iç dengenin varlığının en önemli göstergesidir.

Diğer yandan iç ekonomik dengesizlikler, dış dengenin sağlanması olanağını güçleştireceği için, toplam harcamaların finansmanının, ödemeler bilançosunda ciddi açıklar yaratmayacak biçimde tanzim edilmesi gerekir. Ayrıca ülkenin toplam tüketim ve yatırım harcamalarının gerçek tasarruflarla karşılanması ilke olarak benimsenmeli ve hedeflenen büyüme hızının gerçek tasarruflar ve zorunlu dış kaynak ile sağlanmalı, enflasyonist finansmandan kaçınılmalıdır.

Bütün bunlar çerçevesinde, serbest piyasa ekonomisi ve özellikle serbest fiyat mekanizmasının işletilmesine yönelik müdahale ve uygulamaların yapılması, iç ekonomik dengenin sağlanıp korunması bakımından son derece etkili olacaktır. Dolayısıyla yurt içi ekonomi politikasına ilişkin koşulların sağlıklı ve uyumlu biçimde gerçekleşmesi, iç ekonomik dengenin de sağlanması anlamına gelir.

II.1.2.FİYAT İSTİKRARI DÜZEYİ VE PARAMALİYE POLİTİKASININ İZLENMESİ

Uluslararası ticaret dengesinde temel makro ekonomik sorun, uluslararası ödemelerde iç ve dış dengenin birlikte sağlanıp uzlaştırılması sorunudur. Para, maliye ve döviz kuru politikarı ise, bu uzlaşmayı başarmada kullanılan araçlar olmaktadır¹⁶. İç deneye ve fiyat

¹⁶Nurdan Aslan, a.g.y, s:7

istikrarı düzeyi nispi niteliktedir. Ülkelerin hemen hepsinde belli oranlarda enflasyon söz konusudur.

Ancak konvertibileteye geçen bir ülkede fiyat artış düzeyinin ölçütü, o ülkenin başlıca ticari ortaklarının enflasyon oranı düzeyidir. Bu düzey tabii ki mutlak olmaz., önemli olan söz konusu ülkedeki enflasyon oranının, ticari ortaklarının enflasyon oranına yakın olmasıdır(2-3 puan). Bu koşulun sağlanması ise ancak iç ve dış fiyat farkının asgariye indirilmesi ile mümkündür.

Ayrıca, konvertibileteye geçiş aşamasında ülkenin iç fiyatları ile ticari ortakları arasındaki farkların, kambiyo kurunun aşırı devalüasyon ile giderilmesinden sakınılmalıdır. Çünkü başlangıçta devalüasyon enflasyonun nedeni değildir ancak sonucudur. Bununla beraber başarısız devalüasyonlar enflasyonist eğilimleri teşvik eder ve ekonomi, enflasyon-devalüasyon-enflasyon döngüsüne saplanır. Bu nedenle konvertibilete sistemine geçiş aşamasında fiyat istikrarının sağlanmasında bu tarz bir dar boğaz yaratılmaması istikrar politikasının ilkesi olarak benimsenmelidir. Bu arada tutarlı bir para politikası uygulamasında doğal olarak bir zorunluluk arz etmektedir. Uygulanacak para politikası hem enflasyonist eğilimleri elime edecek, hemde ödemeler bilançosu dengesini kısmende olsa gerçekleştirecek nitelikte olmalıdır. Bir anlamda para politikasının iç ve dış amaçları arasında uyum sağlanmalıdır.

Genellikle ekonomide önemli yapısal darboğazlar olmamak koşulu ile fiyat istikrarı ve milli gelirdeki minimum azalış, para arzının

büyüme hedefi ile sağlanır. Milli gelirdeki maksimum artış ise kredi politikası ile sağlanır⁽¹⁷⁾. Ancak sözkonusu politikaların, ekonomiye doğru konulmuş teşhislere ve fayda fonksiyonlarına göre belirlenip yorumlanması ve de uygulanması gerekir.

Yurt içi kredi politikasının, ödemeler dengesinin sağlanmasında ve milli gelirden iç bozukluklardan gelen dalgalanmaların giderilmesinde etkili olduğu, para politikasının ise, otonom harcamaları para talebi ihracat ve dış sermaye girişinde önemli bir değişiklik olmamak üzere, dışsal bozukluklardan kaynaklanan dalgalanmaların giderilmesinde daha etkili olduğu söylenebilir. Ancak belirtilmesi gereken önemli bir nokta da, ödemeler dengesini sağlamak amacıyla uygulanan kredi politikasının, milli gelirdeki beklenen artışı sağlayamaması durumunda, bunu telafi edici biçimde maliye politikasında devreye sokulmasıdır. Bir başka nokta ise, uygulanan para politikasının, döviz politikasından soyutlanamayacağı gerçeğidir.

Esnek ve dalgalı kambiyo kuru rejiminde, sözkonusu sistemde ödemeler dengesi kur dengesi ile sağlanacaktır. Yani bu tür ülkelerin uyguladığı para politikası diğerlerinden bağımsız ve daha etkilidir. Para arzı, “istikrarlı büyüme oranına ulaşma” hedefine bağımsız olarak kanalize edilebilir.

Sabit kambiyo rejiminde ise, iç fiyat farkları ve enflasyon oranları arasındaki farklar sonucu, dış ticaret açıklarının giderilmesi ancak, açık veren ülke parasının diğer ülkelerin Merkez Bankaları

¹⁷LIPSEY, STEİNER, PURVIS, İKTİSAT 2 İstanbul: Bilim Teknik Yayınevi 1984, s:270-274

tarafından massedilmesi (emilmesi)yle sağlanır. Yani sabit kambiyo sisteminde sözkonusu ülke, aynı sistemi uygulayan ülkelerden bağımsız olarak para ve ekonomi politikası uygulayamaz.

Esnek kur sisteminde dış ticaret dengesi, kurdaki dalgalanmaları ile giderildiğine göre, para arzı ve kredi hacminin sınırlanmaması gerekir. Buna göre kambiyo dalgalanmaları doğrultusunda faiz oranlarının da ayarlanması gerekecektir. Kısaca, para, kredi ve faiz ve de kambiyo politikalarının birbiriyle uyumlu ve birbirini tamamlar nitelikte olmaları ve bunun yanında etkili bir maliye politikası ile desteklenmeleride konvertibileteye geçişin en önemli koşullarını oluşturmaktadır.

II.1.3.PARA VE SERMAYE PİYASALARININ GELİŞTİRİLMESİ VE BENZERİ DIŞ PİYASALARLA BÜTÜNLEŞTİRİLMESİ

Konvertibilete rejiminin diğer bir şartı da, ülkenin para ve sermaye piyasalarının uluslararası para ve sermaye piyasaları ile bütünleşmeyi sağlayacak ölçüde geliştirilmesidir⁽¹⁸⁾. Gelişmekte olan bir ülkenin yabancı sermaye ve teknolojiye kuşkusuz ihtiyacı vardır.. Bu ihtiyacın karşılanması ise genellikle ülke sermaye piyasasının kurulmasıyla dışa açılması ile mümkündür.

Yabancı sermayenin en önemli fonksiyonu, bir taraftan ülke

¹⁸Tevfik Ertüzün, İktisat Politikası Modelleri, İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ İKTİSAT FAKÜLTESİ, 1984, No:503,

içindeki yatırımlarla tasarruf arasındaki, tasarruf aleyhine olan itiyacın ve açığın düzeltilmesine ve de diğer taraftan ise, döviz ihtiyacının giderilmesine kısmende olsa katkıda bulunmasıdır. Aynı zamanda iç üretimde ihtiyaç duyulan ara ve yatırım mallarının ithalinde, diğer bir ifade ile ülkenin döviz açığının giderilmesinde yabancı sermaye transferi etkili olabilmektedir. Ayrıca, kamu ve özel işletmelerin uluslararası piyasalara tahvil ve hisse senedi ihraç edebilme imkanı, yine sermaye piyasasının gelişmesi sonucunda sağlanabilecek, böylece ilgili kamu ve devlet kuruluşlarının verimli üretim yapmalarının bir dinamizmi oluşacaktır. Bu suretle ülkede sermaye piyasası üretken yatırımların orta ve uzun vedeli finansmanını artırabilecektir⁽¹⁹⁾. Ancak sermaye piyasası fonksiyonlarını iyi bir şekilde yerine getirebilmesi için faiz oranlarının tesbitinin resmi otorite yetkisinden alınıp piyasa güçlerine bırakılmasında yarar vardır.

Para piyasasının geliştirilmesinde ise, birinci şart mevduatlara enflasyon oranının üzerinde faiz oranı sağlanması ve bununla sağlanacak tasarrufların yatırımlara aktarılabilmesidir. Mevduata sağlanacak reel faiz getirisi yurt dışına sermaye kaçışını önleyebilecektir. Yine bu uygulama ile ilgili ülke parasının konvertibil olmaması halide, karaborsada döviz piyasasının gelişmesini etkileyen faktörlerden birisi kaldırılmış olur.

Para piyasasının döviz piyasası ile bütünleştirilmesinde,

¹⁹Bela Balassa, “Türkiye Büyüme Politikaları ve Döviz Kuru Türk Ekonomisinin Dışa Açılmasında Kambiyo Politikası” Meban Sermaye Piyasası Araştırması, İSTANBUL: 1979 s:21

uluslararası kısa süreli sermaye hareketlerinin ilgili piyasalardaki denge sağlayıcı fonksiyonları (arbitraj-spekülasyon) elde edilmiş olabilir. Yani ekonomide rant gelirlerinin böylece verimsiz kaynak dağılımı kısmen engellenmiş olabilecektir.

Para ve sermaye piyasalarının yeterince gelişmiş olması ve dış piyasalarla sözkonusu bütünleşmenin sağlanabilmesi için;

-Kısa vadeli sermaye hareketlerinin oluşması,

-Dalgalı döviz kuru sisteminin izlenmesi,

-Döviz kuru dalgalanmaları ile kısa vadeli faiz oranları arasındaki karşılık bağlantısının sağlanması,

-Ülkede izlenen kısa ve uzun vadeli faiz oranları politikasının sermaye hareketlerini etkileyebilmesi, gerekmektedir.

Para ve sermaye piyasaları güçlü olmak zorundadır. Çünkü, esnek kambiyo sisteminde döviz kuru dalgalanmaları, kısa vadeli faiz oranları değişimleri ile giderilir. Kısa vadeli faiz oranları, sonderece gelişmiş para (ve sermaye) piyasasında belirlendiği ölçüde bir müdahale anlamlı olacaktır.

Konvertibileteye geçiş aşamasında bulunan gelişmekte olan ülkeler, döviz kuru dalgalanmalarında, sadece kısa vadeli faiz oranları politikasını değil, aynı zamanda para arzı artışı ile harcamalar arasındaki değişimlerin yönlendirdiği politikalarında önemini gözardı etmemelidir

II.2.DIŞ SEKTÖR VE DIŞA AÇILMA POLİTİKASI İLE İLGİLİ KOŞULLAR

II.2.1.DIŞ TİCARET DENGESİNİN SAĞLANMASI VE DIŞ TİCARETİN LİBERASYONU

Konvertibilite sistemine geçişte yurtiçi makro dengeler yanında, çok büyük önem arzeden bir diğer deneye ödemeler bilançosu dengesidir. Dış ticaret bilançosu sürekli açık veren bir ülkede açık, cari işlemler bilançosundaki fazlalar ile giderilebilecek bir seyir dahi izliyor olsa, konvertibiliteye geçmemelidir.Yani konvertibiliteye geçmekle, serbest kambiyo kuru uygulamasıyla dış ticaret problemleri çözülemez. Bu sebeple önce dış ticaret sorunlarının çözülmesi gerekir. Dış açık probleminin yaşandığı bir ülkede artan üretim kaynaklarının ihracaat sektörüne kanalize edilmesi ve bu sektör gelirlerinin artırılması zorunludur. Yine dış açığın giderilmesi amacıyla ithalat talebinin düşürülmesi gereği, etkin bir ithal ikamesi politikasının izlenmesini gerektirir. Ancak, ihracatın aşırı teşviki, ithalatın ise korunması ve sınırlandırılması, bir yandan kaynakların optimal dağılımını olumsuz yönde etkilerken, bir yandan da konvertibilitenin ön koşulu olan serbest piyasa mekanizmasının işleyişini aksatabilecektir.

Dış ticaret bilançosundaki düzelmeler sürekli ve kendiliğinden oluşan bir nitelik taşımamakta, teşvikler arttıkça düzelen, teşvikler azaldıkça bozulan bir görünüm arzetedir. Dolayısıyla konvertibiliteye geçiş için gerekli olan teşvik tedbirlerinin kaldırılması

ve ticaret dengesinin sağlanması koşulları birbiriyle çelişmektedir.

Konvertibilite sistemine geçişin bir başka önkoşulu, gümrük tarifelerinin aşamalı bir biçimde indirilmesi, miktar kısıtlamalarının kaldırılması suretiyle serbest dış ticaret politikasının uygulamaya geçilmesidir. Tabii bu uygulama aşamalı bir şekilde gerçekleştirilirse anlamlı olur. Bir diğer önemli konu, liberal dış ticaret politikasının, gerçekçi döviz kuru uygulamaları ile paralel gitmesi gereğidir. Ancak korumanın minimize edilemediği bir piyasada gerçekçi kuru belirlemek son derece güçtür. Çünkü gümrük duvarlarının indirilmesi yolu ile, ithalatla rekabet edemeyen malların fiyatları artacak, böylece nispi fiyat yapısı değişecektir. İthal malları lehine, ihraç malları aleyhine bir gelişme olabilecektir. Dolayısıyla liberasyonun fiyatlar ve ödemeler bilançosunda yaratacağı etkileri giderebilmek için gerçek denge kuruna yaklaşmak zorunlu olmaktadır. Durum böyle iken, dünyanın pek çok yerinde korumacılığa önem verilmektedir. “O halde konvertibilite, dış ticaretteki tüm kısıtlamaların kaldırılmasından çok ayrımcılığın ve iki taraflılığın kaldırılmasına bağlıdır(20).

Ülkeler birlikte düşünüldüklerinde, ulusal iç dengeleri, ulusal dış dengelerinden ve bunlarda uluslararası dengelerden bağımsız değildir. Dengesizlik kaynağı ister yapısal isterse fiyat farklarından kaynaklansın, ulusal paraların konvertibilitesinin kurulma ve sürdürülmesi olasılığını zayıflatır. Buna bağlı olarak dengesizlik konusunda önemli olan, dengesizliğin kendisi değil mahiyet büyüklük ve sürekliliğidir(21).

²⁰Lipsey, Steiner, Purvis, a.g.e, s:112

Konvertibiliteye geçişte birbirinden bağımsız olarak düşünülmecek, dış ticaret dengesini sağlayıcı ve dış ticaretin liberasyonuna yönelik politikalar, komplike ve görelî etkileri geniş bir alana ve sürece yayılacak yatırımları gerektireceği için, sonderece dikkatli kararlar almayı zorunlu kılmaktadır.

II.2.2.YETERLİ DÖVİZ REZERVLERİ DÜZEYİNİN MUHAFAZASI VE DIŞ BORÇLARLA İLİŞKİSİ

Mevsimlik ve devresel dalgalanmaları konvertibiliteye geçiş için dış denge koşulu gerçekleşmiş dahi olsa, cari işlemler ve sermaye hareketleri bakiyelerinde olumsuz değişmelere yol açabilecektir. Bu dalgalanmalar, ülke içinden kaynaklanabileceği gibi dışarıdanda kaynaklanabilir. Böyle durumlarda parası konvertibil olan bir ülkenin gerekli tedbirleri alabilmesi ve sağlıklı bir müdahalede bulunabilmesi, altın ve döviz rezervlerinin bulunmasına ve kullanılabilmesine bağlıdır. Döviz rezervlerine, özellikle konvertibilitenin kurulduğu yada dengesizliklerin, istikrarsızlıkların ortaya çıktığı dönemlerde daha çok ihtiyaç duyulur. Çünkü, böyle dönem ve durumlarda yabancı paralara ülke içinde talep artacaktır. Bu talebi karşılayacak düzeyde dövizin bulunmaması yada bulunamayacağı korkusu, bunalımı şiddetlendirir ve konvertibiliteyi darboğaza sokar. “Yeterli döviz rezervi”, kavramını ülkenin ekonomik konjonktürünün her safhasında, konvertibilite rejiminin korunmasını sağlayan miktar olarak algılamak gerekir. Bu arada yeterli döviz rezervi hem kalitatif hemde kantitatif açıdan önem arzeder. Bu çerçevede, bir ülkenin dış ticaret kısıtlamalarına

²¹Kadir O. Satıroğlu, a.g.e, s:437

başvurmadan, mal ve hizmet ithalatının finansmanını sağlayan, aşırı döviz kuru dalgalanmalarını gideren, vadesi gelen dış borçları ödeyen ve konvertibilite sisteminin sürekliliğini sağlayan rezerv miktarı, “yeterli döviz miktarı” olarak değerlendirilmektedir⁽²²⁾.

Döviz rezervlerinin artması toplam talebin artmasına, dolayısıyla yüksek bir gelişme hızına ulaşılmasına ve işsizliğin düşürülmesine yol açar. Dış ticarete mevcut sınırlamaların azaltılmasına yardım eder. Ancak fiyat istikrarının sağlanması konusundaki etkileri olumsuzdur. Ülkelerin bulundurmaları gereken döviz miktarlarının ekonomik dengeler ışığında, dış ticaret, ödemeler bilançosu, fiyat istikrarı, döviz rezervi düzeyi ve makro ekonomik açıdan belli kriterler çerçevesinde hesaplanması, yukarıdaki olumlu etkilere ulaşılmasında temel gerektirir. “Çünkü yetersiz rezerv miktarı ile konvertibilite sistemini sağlama kararı, ülkede istikrarsızlığı ve kıt rezervler için kısır bir rekabeti teşvik edecektir”⁽²³⁾.

Konvertibiliteye geçişte, yeterli döviz rezervi sağlanması politikasında, ileriki dönemlerde dövizle ödenecek dış borçlarında gözönünde bulunması gerekir. Çünkü dış borçlarında ödemeler dengesi ve döviz rezervleri üzerinde yaratacağı olumsuz etkiler, konvertibilite sisteminin uygulanmasını büyük ölçüde güçleştirecektir. Bu nedenle konvertibiliteye geçerken ihracaatın geliştirilmesi, yeni dış finansman olanaklarının bulunması, böylece dış açıkların giderilerek döviz

²²Nurdan Aslan,a.g.y, s:5

²³Tansu Çiller, “Dünyada ve Türkiye’de Kur Politikaları ve Sorunlar” İstanbul 1983, s:15

rezervlerinin artırılması zorunlu olmaktadır⁽²⁴⁾.

II.2.3.GERÇEKÇİ DÖVİZ KURU POLİTİKASI SECİMİ VE UYGULANMASI

Döviz piyasası günümüz şartlarında, yabancı paraların alım ve satım işlemlerinin yapıldığı basit ve sınırlı bir yer değil, bir organizasyondur. Bu organizasyonun çok yönlü ve çok boyutlu olması gerekmektedir: “Uluslararası çok taraflı ticaretin ve ödemeler sisteminin aksamadan gerçekleştirilmesi, sisteme taraf olan ülkelerin iç ve dış dengelerinin kısa bir zaman boyutu içerisinde yeni denge durumlarına yaklaşması yada uzaklaşması, uluslararası finansman ve döviz piyasaları arasındaki ilişkinin artan yoğunluk ve hızına bağlıdır⁽²⁵⁾. Buna bağlı olarak ulusal döviz piyasalarının uluslararası piyasalara uyum sağlayabilmesi, ülke yönetimlerinin bu piyasalara müdahale derecelerine ve müdahaledeki uyumlaşmaya bağlıdır.

Konvertibiliteye geçişte gerçekçi döviz kuru politikasının uygulanması zorunlu koşullardandır. Denge döviz kuru, milli gelir oluşurken döviz arz ve talebini kendiliğinden dengeleyen kur olarak tanımlanmaktadır. Tabii döviz arz ve talebini dengeleyen bu kur, kambiyo ve miktar kısıtlamalarının kaldırıldığı, gümrük duvarlarının önemli ölçüde indirildiği, bir ortamda oluşabilmektedir. Döviz kuru sisteminde en önemli nokta kambiyo hadlerinin oluşumu ve bunların ayarlanmasının optimal kaynak dağılımına uygun olup olmadığının

²⁴Nurdan Aslan, a.g.y, s:7

²⁵Kadir O. Satiroğlu, a.g.e, s:438

saptanmasıdır. Bir diğ er önemli nokta ise,  demeler dengesindeki değişiklikler karşısında döviz kurundaki gerekli ayarlamaları, kambiyo sisteminin veya politikasının sağlayıp sağlayamayacağıdır.

Gerçek bir kambiyo kurunun özelliği, bu kurun yurtiçi fiyatları ile dış fiyatlar arasındaki farkı gideren, dış alım, dış borç ödemeleri ve hatta kısa ve orta vadeli sermaye  ıkışları nedeni ile gereksinim duyduğu döviz giderlerinin, döviz gelirleri ile sağlanmasını ve ülkede optimum kaynak dağılımını ve  demeler blançosu açıklarının giderilmesini, eksik istihdam yaratılmaksızın sağlayan bir kur olmasıdır. Gerçekçi döviz kuru politikasının amacı, ihracaatı deşvik ederek hem ihracaat, hem ithal ikame sektörlerini bir  l de kambiyo kuru ile korumaktır. Anlamı ise, tek kur uygulamasıdır. Döviz kurunun saptanmasında tek kur sistemini engelleyen önlemlerin kaldırılması zorunludur. İ  fiyat istikrarsızlıklarının büyük olduğu gelişmekte olan ülkeler, yaptıkları yüksek oranlı devalüasyonu izleyen dönemde gerçek kambiyo koruması için ve i  fiyatlarda meydana gelen artışların döviz kuru üzerindeki etkilerini telafi etmek amacıyla kaygan (gliding) döviz kuru uygulamayabilirler. Kaygan döviz kuru, döviz kurlarının sık aralıklarla yada hergün değiştirilmesidir.

Deval asyonla birlikte kaygan döviz kuru politikasının uygulanması, ülkenin iç fiyat istikrarı sağlanmamış olsa dahi, gerçek kambiyo kurunun sürdürülmesi amacını içerir. Bu uygulama ise, istikrarlı fiyat düzeyinin sağlanması için hem devalüasyon yapılabileceği, hemde enflasyonla mücadele edilebileceği görüşüne dayanır. Eğer i  fiyat düzeyi istikrarı sağlanabilirse, devalüasyonla eş

zamanlı olarak sık kur ayarlamaları ile gerçek döviz kurunun sürekliliği sağlanabilir. Yani gerçekçi döviz kuru, serbest uluslararası ticaret sisteminde uygulanan konvertibilite ile birlikte, döviz kuru istikrarının sağlanması, dünya ekonomisinde ticareti yapılan mal ve hizmetlerin iç ve dış fiyatlarını eşitleyecektir. Bu durumda sadece satınalma gücünün eşitlenmesi ile, bir ülkenin konvertibil parası, uluslararası para gibi işlem görecektir.

Döviz kuru politikasında, satın alma gücü paritesinden uzaklaşıldığı zaman aşırı yada eksik değerlendirilmiş kur politikaları sözkonusu olmaktadır. Aşırı değerlendirilmiş döviz kuru politikasında, döviz, gerçekçi kurdan daha ucuza alınıp satıldığı için, ihracatçılar aleyhine, ithalatçıların ise lehine bir durum yaratılacaktır. Eksik değerlendirilmiş döviz kuru politikasında ise, ihracat sektörü rant sağlayacaktır. Böyle bir ortamda konvertibil para birimlerine doğru kayış olması ve spekülasyonların artması nedenleri ile konvertibilite başarı ile uygulanamayacaktır. Gerçekçi döviz kuru uygulaması gerekir. Bu seçimde önemli olan, belirlenen kurların döviz arz ve talebinin oluşturduğu kurlara oldukça yakın olması ve giderek denge kuruna yaklaşmasıdır. Bir döviz sisteminde önemli üç unsur vardır;

- 1.Kurun belirlenmesi ve bu amaçla uygulanan yöntem
- 2.Efektif döviz kurlarını etkileyen gümrük vergileri, ithalat kısıtlamaları gibi diğer faktörler
- 3.Döviz alış verişlerinin serbestlik derecesi

Gerçek denge kuruna ulaşabilmek için belirli düzeyde bir

ithalat liberasyonundan sonra gerçeği yansıtan bir denge kurunu amaçlamak gerekir.

Diğer yandan ulusal döviz piyasalarının, uluslararası piyasalara uyum sağlayabilmesi, ülke yönetimlerinin bu piyasalara müdahale derecelerine ve müdahalede uyumlaşmaya bağlıdır. Dış dünya ile uyum sağlayamayan bir ulusal döviz piyasası ve konvertibil para hem kendi, hem de uluslararası para ve döviz piyasaları üzerinde olumsuz sonuçlar doğurur.

Sonuç olarak, ulusal döviz piyasalarının ortaya çıkması ve konvertibilite, bir evrim-oluşum sorunudur. Önemli olan, döviz kurlarının serbest döviz piyasasında belirlenmesi ve giderek denge kuruna yaklaşmasıdır. Döviz kurunun sürekli olarak artması, enflasyonu hızlandıran bir unsur olduğundan, bu kısır döngüyü kırmak, para ve maliye politikalarının enflasyonu aşağı çekecek şekilde uygulanması ile mümkündür.

II.2.4.ÇİFT KAMBIYO PİYASASI NEDENLERİ VE MEKANİZMASI

Tam konvertibilite sistemi, uygulan döviz işlemleri arasında cari işlemler ve sermaye hareketlerine göre ayırım yapmayan bir sistemdir. Konvertibilitenin yalnızca cari işlemler bilançosu kalemlerine uygulanması, sermaye işlemlerine uygulanmaması halinde zorunlu olarak çift kambiyo piyasası ve bu piyasada oluşan iki döviz kuru sözkonusu olmaktadır. Buna “çift kambiyo piyasası” sistemi denir. Çift döviz piyasasının nedeni uluslararası dengesiz veya başıboş spekülatif

kısa vadeli sermaye hareketlerinin, ülkenin uluslararası döviz rezervleri ile ülkenin para politikasının bağımsızlığı üzerinde olumsuz etkilerinin giderilmesidir. Dengesiz sermaye hareketlerinin ya idari kontrollerle ya da kambiyo sistemi ile düzenlenmesi gerekir. İdari kontrol, serbest dış ticaret ilkelerine aykırı olduğundan ikinci seçenek tercih edilmiş ve böylece çift döviz piyasası oluşmuştur.

Çift döviz piyasası sistemi, sermaye işlemlerinin yapıldığı mali ve serbest piyasada dalgalı döviz kurunun kullanılması, kısa vadeli sermaye hareketlerindeki büyük değişmelerin resmi döviz rezervleri üzerindeki baskısını kaldırılması, dış ticareti kambiyo etkilerinden koruması, sermaye hareketleri üzerinde etkisiz telafi edici sınırlamaları bertaraf etmesi dalayısıyla tercih edilmektedir⁽²⁶⁾.

Çift döviz kuru sisteminin diğer bir şekli ise, ödemeler bilançosu işlemlerini cari işlemler ve sermaye işlemleri resmi döviz piyasasında yapılmakta ve Merkez Bankası buradaki kur dengesizliklerine neden olan kaymaları önlemek için döviz alım-satımı yapabilmektedir. Sermaye bilançosu işlemleriyle ilgili döviz kurları ise piyasada arz ve talebe göre oluşmaktadır⁽²⁷⁾.

II.3.MERKEZ BANKALARININ İŞLEVİ

T.C. Merkez Bankasının görevleri yasada açık bir şekilde ve 4 başlık altında belirlenmiştir. Bu görevler;

²⁶İzzet Aydın, a.g.e, s:85

²⁷Rıfat Yıldız, Konvertibilite Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayını 1988, No:639 s:56

1-Para ve kredi politikasını, kalkınma planları ve yıllık programlara uygun bir biçimde yürütmek,

2-Hükümetle birlikte, milli paranın iç ve dış değerini korumak amacıyla gerekli önlemleri almak,

3-Ulusal paranın miktar ve tedavülünü, bu yasa gereğince düzenlemek,

4-Bankalara ödünç para verme işlerini, bu yasada yazılı sınırlar içersinde yüklenmektir.

Aynı yasa bankanın yetkilerini şu şekilde belirlemiştir;

1-Ülkede banknot ihracı, tek elden sadece T.C. Merkez Bankasına aittir.

2-Banka, kredi işlemlerinde uygulayacağı reeskont, iskonto, faiz oranlarını tespit etmek hakkına sahiptir.

3-Ödünç para verme işlerinde ve mevduat kabulünde alınacak ve verilecek faiz, komisyon ve öteki ücretlerin oranlarıyla, mevduatta vade ve bunların yürürlük zamanlarını banka saptayabilir.

4-Kalkınma planların ve yıllık programların hedeflerine uygun olarak, banka plasmanları üstünde düzenleme önlemleri alır. Yani, kredi türlerinin sektörler ve konular itibariyle dağılımını düzenler.

5-Özel sektör kuruluşlarınca satışa çıkarılabilecek tahvillerin miktar, faiz ve satış koşullarının saptanması ile ilgili kararlar alabilir.

Banka, yasa tarafından verilen bu görev ve yetkilerine bağlı olarak banknot ihraç etme hakkına sahip olduğu gibi, zaman zaman

piyasaya yeni k p r ve biçimde para s r rek, gerekirse eskilerini tedavülden kaldırmaktadır. Ayrıca banka yaptığı işlemlerde uygulayacağı reeskont, iskonto ve faiz oranlarını ve açık piyasa politikasının koşullarını, tüm ülke düzeyinde geçerli olmak üzere saptayarak duyurabilmektedir.

Banka h k metin mali ve iktisadi danışmanı olarak da görev yapmaktadır. Devletin uluslararası mali ve ekonomik ilişkileri, ithalatı, ihracatı, kambiyo ve döviz işlemleri bankaca yapılmaktadır. Bunların dışında bankaların taahhütlerine ve mevduatlarına karşı bulunduracakları, genel disponibilitenin (karşılık ve ihtiyat) oranı Merkez Bankasınca belirlenmektedir⁽²⁸⁾.

Döviz piyasalarında ülke parasının yabancı paralar karşısındaki değerinde, döviz kurlarında lehte ve alehte meydana gelen aşırı ölçüdeki dalgalanmalarda Merkez Bankaları, döviz kurunun istikrarını sağlamak için döviz piyasalarına müdahale ederler. Merkez Bankalarının müdahale edecekleri dövizin seçimi ile döviz kurlarındaki dalgalanmaların sınırlarının saptanmasında   önemli faktör rol oynar.

Uluslararası para sistemi, bölgesel para sistemleri ve ülkenin kambiyo rejimi olmak üzere uluslararası para sisteminin niteliğine göre uygulanan sabit yada dalgalı döviz kuru sistemi ülke parasının konvertibilitesine, döviz kontrol sisteminin olup olmamasına, tek veya çift kambiyo piyasasının varlığına ve ülkenin parasının bağlı olduğu

²⁸M.İlker Parasız, Para, Banka ve Finansal Piyasalar Bursa:Ezgi Kitabevi 1992 s:236

uluslar arası anahtar veya rezerv para birimine göre değişmektedir. Ödeme dengesizliklerinin düzeltilmesi, kambiyo kurunun tanzim mekanizmaları, sabit dalgalı kambiyo kurları ve döviz kontrol sistemini içermektedir⁽²⁹⁾. Merkez Bankalarının kambiyo piyasalarına müdahale şekli ve sınırları bu sistemlere göre saptanır.

Altın standart sisteminde, ülkenin iç ekonomik hedeflerinin ödemeler bilançosu dengesinin korunması amacına bağlı olması ve ayrıca altın hareketleri ve otomatik mekanizma yolu ile bir ülkedeki enflasyon ve deprasyonun diğer ülkelere yayılmasına ve ülkelerin iç ekonomilerini canlandırmak için karşılıklı rekabetçi devalüasyonlara yönelmesi en önemli sakıncadır. Kağıt para sisteminde ise, sabit ve esnek veya dalgalı döviz kuru rejimine göre Merkez Bankasının döviz kuruna müdahalesi farklılaşır. IMF tarafından kabul edilen kambiyo sistemi, dalgalı sabit kambiyo kurudur. Şu an bölgesel bazda 1979'dan beri EMS (Avrupa Para Sistemi) uygulanmaktadır. Bu sistemde müdahale "çoklu para" şeklinde ve karşılıklı olarak yapılabilen ve marj için döviz kuru dalgalanmalarının tehlike ve kritik noktası hesaplanmaktadır.

EMS'deki yeniden düzeltme mekanizmasının IMF'dekine nazaran, özelliği simetrik oluşudur. Döviz kurlarında yapılan düzeltmelerde sorumluluğun ödemeler bilançosu açık veren ülkelerle, fazla veren ülkeler, arasında karşılıklı paylaşılması ilkesinin benimsenmesidir.

²⁹Ömer Abuşoğlu, "Türk Lirası ve Konvertibilite Sistemi" İktisat Dergisi Ağustos 1990 s:57-61

II.4.IMF HÜKÜMLERİ VE YAPTIRIMLARI

Batı dünyasının parasal ve ödemeler ilişkilerini ikinci Dünya Savaşından sonra yeniden düzene koymak amacıyla 1944 yılında Bretton Woods Uluslararası Para Sistemi Kurulmuş, bu sistemin yürütülmesi ise, sistemle beraber kurulan Uluslararası Para Fonuna (IMF) verilmiştir. IMF üyeleri ödemeler bilançosu orta vadeli dengesizliklerinin giderilmesi için kollektif bir kredi mekanizması meydana getirilmiştir. Üyelere uzun vadeli kalkınma yardımları ise aynı sistem içinde Dünya Bankası tarafından sağlanmaktadır.

Birinci Dünya Savaşına kadar uygulanan altın-para standardında birinci derecede ödemeler bilançosuna ve paritelerin muhafazasına öncelik verilmekteydi. Oysa, Bretton Woods Sisteminde iç ekonomik amaçlar daha geniş tutulmuştur: Bu amaçlar dünya ticaretinin geliştirilmesi, yüksek istihdamın sağlanması, döviz kurları istikrarı ve düzenlenmiş döviz kuru anlaşmalarına uyulması olarak tesbit edilmiştir. Tam istihdama ve optimal iktisadi büyümeye IMF tüzüğünde öncelik verilmiştir. Ancak, burada mutlak bir öncelik sözkonusu değildir. Örneğin dış ödemeler açığı ile karşılaşan bir ülke önce bu açığa karşı hangi tedbirlere başvuracağı hakkında karar vermek durumuyla karşı karşıya bulunmaktadır;

- a)Deflasyonist veya iktisadi büyüme hızının yavaşlatılması
- b)Sermaye hareketlerinin sınırlandırılması
- c)Döviz kurlarının değiştirilmesi ve bunların kombinasyonu.

Diğer taraftan ödemeler bilançosu fazla veren bir ülke ise

enflasyon, sermaye ithali sınırlandırılması ve milli parasının değerini yükseltmek gibi üç tercih arasında kalabilir.

Bretton Woods Sistemi, IMF tarafından yürütülürken parasal politikalar 4 bölümde toplanmaktadır,

- 1-Döviz kurları rejimi
- 2-Denkleştirme esasları
- 3-Konvertibilite esasları
- 4-Likidite veya rezerv esasları

Bu esaslar uygulanırken IMF üyelerine danışmanlık fonksiyonu da yapmaktadır.

BWS'de döviz kuru rejimi sabit döviz kuru çerçevesinde kaygan parite sistemine dayanmakta olup, altına ve dolara göre tesbit edilen pariteler (artı-eksi)%1 dalgalanma limitleri içinde bırakılmıştır. Bu parite değişmez olmayıp ödemeler bilançosunda yapısal değişiklik meydana gelmesi halinde değiştirilebilmektedir. Kaygan parite sisteminden esnek döviz kuru sistemine geçiş üyelere yasaklanmıştır.

Denkleştirme kuralları da, sabit ve belli şartlarda değiştirilebilir pariteler çerçevesinde ele alınmakta ve genellikle ödemeler bilançosu dengesizliklerinde iç denkleştirme tedbirleri ve IMF kredileri devreye sokulmalıdır.

Konvertibilite esasları, IMF tüzüğünde cari işlemlerin serbestliğine dayanırken, sermaye işlemlerinde serbestlik her ülkenin kendi insiyatifine bırakılmış, hatta bazı durumlarda sermaye

hareketlerinin sınırlandırılması uygun görülmüştür. Diğer taraftan cari işlemlere uygulanacak konvertibilite yine üye ülkelerin ekonomik şartlarının gerekli kılması halinde ithalatta tarife veya tahditlere de başvurularak konvertibilite daha da sınırlandırılabilir(30).

Konvertibilite prensipleri, IMF tüzüğü'nün VIII. maddesinde belirtildiği gibi, yalnız ekonomik ve parasal durumu istikrarlı üyeler için geçerlidir. Ekonomilerini konvertibiliteye henüz hazır görmeyen ülkeler IMF tüzüğü'nün XIV. maddesi uyarınca paralarına konvertibile tanımayacakları gibi cari işlemlerde de tahdit ve sınırlamalara da gidebilmektedirler.

IMF'nin konvertibiliteye ilişkin düzenlemeleri fon ana sözleşmesinin madde VIII: 2,3 ve 4. maddelerinde yer almakta olup, kısaca şu koşulları içermektedir.

- 1-Cari işlemlerle ilgili ödemelerle ve transferslerle ilgili her türlü kısıtlamaların kaldırılması
- 2-Ayrımcı döviz anlaşmalarının bulunmaması ve iki taraflı ticaret anlaşmalarının bertaraf edilmesi
- 3-Katlı döviz kuru uygulamalarının bulunmaması
- 4-Yerli ve yabancı şahısların, cari işlemlerden kaynaklanan ve aynı zamanda cari işlemler kalemlerinde harcamak üzere kullanılacak aktif değerlerin serbetçe herhangi sınır ve ülke farkı olmaksızın diğer yabancı paralara çevrilme olanağının tanınması.

IMF ana sözleşmesinde öngörülen konvertibilite kuşkusuz tam

³⁰Rıfat Yıldız, a.g.e, s:125-126

bir konvertibilite sistemidir. Madde VIII.2. bölüm hükümleri “piyasa konvertibilitesi” olarak tanımlanmakta ve madde VIII.2. bölümde, üye ülkelerin fonun izni olmaksızın, cari uluslararası işlemlere ilişkin ödeme ve transferlerin yapılmasına sınırlamalar koyamayacağı hükmü yer almaktadır.

Madde VIII.4. bölüm genellikle “Resmi konvertibilite” olarak anılmaktadır. Madde VIII.3. bölüm, üye ülkelerin, fon’un izni olmaksızın, ayırım yapıcı döviz düzenlemeleri ve katlı kur uygulamaları yapamayacağı belirtilmekte, madde VIII.4. bölüm de ise, üye ülkelerin, başka bir üye ülkenin elinde bulunan kendisine ait ulusal parayı, bu üyenin talep etmesi halinde satınalmak zorunda olduğu hükmü yer almaktadır.

Bölüm 4, bölüm 2’den farklı olarak yalnızca üye ülkeler yani sadece Merkez Bankaları veya diğer yetkili devlet organları arasında geçerli olan bir konvertibilite kavramı getirmekte bu sebeple madde VIII. 4. bölüm “resmi konvertibilite” olarak adlandırılmıştır⁽³¹⁾.

Üyeler, ödemeler dengesi performanslarının madde VIII yükümlülük üstlenebilecek duruma gelip gelmediğine kendileri karar verirler ve madde XIV sayesinde sürdürdükleri sınırlamalar olmaksızın daha sağlıklı bir ödemeler dengesine sahip olacak duruma geldiklerine inandıklarında madde VIII yükümlülüklerini kabul ettiklerini fon’a bildirirler. Bu, bir başvurudan ziyade bir bildirim olarak değerlendirilmelidir ayrıca madde XIV bir üyenin bir takım döviz sınırlamaları uygulamasına olanak sağlayan hükümleri içerir, fakat yeni

³¹Melih Nemli, a.g.y, s:20

sınırlamaların getirilmesine izin vermez.

IMF'nin bir üyenin madde VIII statüsüne geçme isteğine olumsuz cevap vermesi mümkün değildir ve bu konuda karar tümüyle üyelere bırakılmıştır. Ancak, madde VIII statüsüne geçen bir ülke, Fon karşısında suçlu duruma düşecektir. Dolayısıyla bu ülkenin Fon kaynaklarından yararlanması engellenebilir. Burada önemle vurgulanması gereken nokta, madde VIII yükümlülüklerini kabul ettiğini fon'a bildiren bir üyenin, ileri de tekrar madde XIV kapsamına dönmesinin olanaksız olduğudur.

III. BÖLÜM

TÜRKİYE'DE KONVERTİBİLİTE

Uzun bir tarihsel perspektif çerçevesinde bakıldığında, Türkiye'de konvertibilitenin yeni bir şey olmadığını söylemek mümkündür. Bu konuda bir irdeleme yaptığımızda ikili bir dönemsel ayırma gidebiliriz.

Birinci dönem, 1930 öncesi konvertibil dönem, ikinci dönem ise 1930 sonrası konvertibiliteden uzaklaşan dönemdir. Ve birinci dönem Osmanlı ekonomik sisteminin bir uzantısıdır. Bilindiği gibi altın ve altın standardı rejimlerinde, konvertibilite sistemin tabii sonucu olduğundan Osmanlı döneminde son 1-2 yıl istisnai tutulursa, konvertibilite hep yürürlükte olmuştur. İmparatorluk sınırları içinde Türk altın ve gümüş paralarının yanında diğer ülke paralarında günlük kullanımda görülmekte ve bu paralar serbestçe alınıp satılmakta idi. Zaman içerisinde döviz kurları değişiyorsa da bu sistemi etkilemiyordu.

Döviz arz ve talebine ve paraların taşıdığı saf altın miktarına göre belirlenen kurları, sebest piyasada oluşmaktaydı. Sermaye transferide serbestti. Döviz talebinde herhangi bir kısıtlama ve kontrolün sözkonusu olmadığı düşünülürse, büyük boyutlara varan dış

borçlanmalar, sermaye hareketleri ve görünmeyen kalemler ile kaçak ihracaatın oluşturduğu döviz arzında bu talebi karşılamaya yetmesi gerekmektedir.

Osmanlı İmparatorluğu Birinci Dünya Savaşına kadar, dış ticarete ve kambiyo işlemlerinde herhangi bir sınırlama uygulamamaktaydı. Yalnız 1914 yılında döviz alım ve satımını düzenlemek üzere kambiyo komisyonu kurulmuş ve savaştan hemen sonra bu denetim kaldırılmıştır⁽³²⁾.

Bu dönemin dış ticaret açısından önem arzeden bir özelliğide, Lozan Anlaşmasına göre Türk Hükümetinin 1929'a kadar batılı ülkelerden yapacağı ithal mallarına gümrük tarifesi uygulama yetkisine sahip olmamasıydı. Bu anlaşmayla 1916'da imzalanmış ticaret anlaşması hükümleri gereği spesifik gümrük tarifesi uygulanabilmekteydi⁽³³⁾. Spesifik gümrük tarife oranı ise %11'idi.

Ayrıca bu dönemde, I. Dünya Savaşında İttihat ve Terakki Hükümetince uygulanan lüks mal ithalatı da hala yürürlükteydi⁽³⁴⁾.

Serbest döviz kuru uygulaması bu dönemin özelliğini yansıtırken, TL, Sterline bağlı olarak dalgalanmaya bırakılmış, her çeşit

³²Erdoğan Alkin, "İzlenen Kur Politikalarının Etkileri, Türkiye'de İzlenen Kur Politikaları, Tarihçe, Bugünkü Durum", Meban Sermaye Piyasası Araştırması, İstanbul: 1981 s:8

³³S. Rıdvan Karluk, Türkiye'de İhracaata Yönelik Dış Tic. Pol. ve İhracaatın Yapısal Analizi Eskişehir:Bilim TeknikYayınevi 1981 s:289

³⁴Dündar Sağlam, Türk Ekonomisi Ankara 1981 s:314

kambiyo serbestliği sağlanmış, yani TL geniş anlamda konvertibildir. Para politikası, serbest değişken faiz sistemine dayanmakta ve para arzı artışı yalnız i ve dış krediler yoluyla sağlanmaktaydı. Finans piyasasını geliştirmek üzere 1924 yılında İş Bankası, 1925’de Sanayi ve Maadin Bankası, 1926’da Emlak ve Eytam Bankası ve 33 yerel banka kurulmuştur. Kaynak yetersizliği bol yabancı sermaye girişi ile sağlanırken, dış ticaret kısa vadeli ticari kredilerle finanse edilmekteydi⁽³⁵⁾.

Yabancı sermayenin ülke ekonomisindeki ağırlığı bu dönemde oldukça yüksekti, bu dönemde 7 demiryolu, 6 maden, 11 Belediye hizmetlerinde, 12 sanayi ve 35 ticari işletme olmak üzere, 94 şirket üretimden büyük pay almakta ve tipik bir dışa açık ve dışa bağımlı ekonomik yapı özelliğini yansıtmakta idi. Bu şirketlerin sayısı 1929’a kadar 114’e yükselirken, hükümet 1927’de sonuç alınmamakla birlikte yabancı sermayeyi teşvik düşüncesi ile “Serbest Mıntıka” kanunu çıkarmıştır.

Diğer taraftan özel girişimi sanayi üretimine yöneltmek için 1927’de “Teşvik-i Sanayi Kanunu” çıkarılmış, ancak serbest ithalat ve ticaret kârının yüksek olması sanayi teşebbüslerini engellemiştir.

Bu dönemin üretim yapısının tipik özelliği, tarım sektörünün ağırlık teşkil etmesidir. 1923’e kıyasla 1929’da tarım sektörünün GSYİH içindeki payı %42,8’den %52,6’ya yükselmiştir⁽³⁶⁾. Ancak tarım

³⁵Glten Kazgan, Ekonomide Dışa Açık Büyüme İstanbul: 1984, s:283

³⁶Rıfat Yıldız, a.g.e, s:68

potansiyeli, gerek kullanılan teknolojinin düşük olması, gerekse tarım kesiminde kısmen aile ekonomisinin hakim olması edeniyle tam değerlendirilmemektedir, ekilebilir alanların ancak 1/6'sından ürün alınabilmekte idi⁽³⁷⁾.

Yukarıdaki yapısal göstergeler, yeni kurulmuş olan Türk devletinin iç üretim ve tüketiminin aşırı derecede dışa bağımlılığını ortaya koymaktadır. 1929 yılı yaklaştıkça Dünya Ekonomik Kriziyle birlikte Osmanlı Devletinden kalan borçların ödenmesi gereği ve yükselen büyük bir ithalat talebi dönemin önemli sorunlarını teşkil etmekteydi. Dünya Ekonomik krizi etkisiyle tarım ürünlerine olan talep düşmekte, böylece düşen tarım ürünleri fiyatları Türkiye'nin dış ticaret hadlerini alehte değiştirmekte bu da yurtiçi tarım üretiminin gerilemesini etkilemekteydi⁽³⁸⁾.

Ayrıca Lozan Anlaşmasıyla 1929'da Gümrük imtiyazlarının kalkacağı durumu ülkede büyük bir spekülâtif ithalat talebini yaratmış ve TL'nin değer kaybını desteklemiştir. Diğer yandan 1928'de yapılan anlaşmaya göre Osmanlı borç taksitlerinin 1929'dan itibaren ödenmeye başlanacağı, kaynak ihtiyacını artırmıştır. Hükmet kaynak yaratmak için, yeni vergiler yürürlüğe koymakta ve mevcut vergileri artırırken, şirketlere karşı tedbirlere başvurmuştur. Bu tedbirler ise yabancı sermayenin kaçışını artırmış ve böylece kambiyo ve kredi piyasasındaki

³⁷ İlhan Tekeli, Selim İlkin, 1929 Dünya Buhranında Türkiye'nin İktisadi Politika Arayışları Ankara: 1977, s:36

³⁸ Gülten Kazgan, a.g.e, s:293

baskı iyice artmıştır.

Bu baskılar, dış ticaretin yasak, tarife ve tahditlerle sınırlandırılmasını ve kambiyo denetimi uygulamasını gerekli kılmış ve 1447 sayılı “Menkul Kıymetler ve Borsalar Kanunu” ile ve onu takip eden diğer konularla yasaklar uygulanmaya başlatılmıştır.

Burada önemli olan bir nokta, buhranın kamuoyuna yansımaları özellikle TL'nin Mayıs 1929'dan itibaren Sterlin karşısında hızla değer kaybetmesidir. Mart 1929'da 1 Sterlin 0,888 kuruş iken, Aralık 1929'da 1,125 kuruşa yükselmiştir⁽³⁹⁾. Yani o dönemde TL'nin istikrarı ekonominin barometresi olarak değerlendirilmekteydi.

30 Mayıs 1929'da 1447 sayılı Menkul Kıymetler ve Borsalar Kanunu'nun çıkarılmasıyla spekülasyon yasaklanmak istenmiş, ihtiyaçları olmayan kişi ve kurumların döviz alım ve satımında bulunamayacaklarını ve döviz ihtiyaçlarını önceden bir liste şeklinde tesbiti öngörülmüştür. Ancak bu kanun, kambiyo işlemlerini yasak veya sınırlamaktan ziyade, belli formalitelerle döviz işlemleri üzerinde sınırlı bir kontrol getirmiş ve yabancı bankaların spekülatif işlemleri engellenememiştir. Ayrıca ilk kez miktar kısıtlamaları başlamıştır⁽⁴⁰⁾.

Daha sonra 25 Şubat 1930 tarihli ve 1567 sayılı “Türk Parasını Kıymetlendirme Kanunu” ve 1447 sayılı kanunu tamamlayan kararnameler çıkarılmıştır. Bu kanunla döviz işlemlerini düzenleme

³⁹Feridun Ergin, “Türkiye Ekonomisi ve Türk Ekonomi İlimi”, Ekonomi Dergisi, Ekim 1985 sayı:161, s:9

⁴⁰Ferhan Gökbayrak, Türkiye Kambiyo Sistemi, Ankara:1983, s:500

yetkisi Maliye Bakanlığı'na verilerek döviz kontrolü daha yoğun bir şekilde uygulanmaya başlanmıştır. Söz konusu kanuna göre her ne sebeple olursa olsun döviz transferi Bakanlığın iznine bırakılmış ve böylece Türk Lirası serbest döviz olmaktan çıkarak, konvertibilite de günümüze kadar sözedilmeyecek biçimde ortadan kalkmıştır⁽⁴¹⁾. Bu kanunla kaldırılan konvertibilite daha sonraki dönemlerde EMA'ya girmekte ilke olarak kabul edilmiş, fakat diğer Avrupa ülkelerinin 1958 yılında sistemi yeniden kurabilmiş olmalarına karşın Türkiye bunu gerçekleştirememiştir. Bunun dışında, konvertibilite 1930'dan 24 ocak dönemine kadar bir daha gündeme gelen bir konu olmamıştır.

Türk Parasını Kıymetlendirme Kanunuyla Türk parasının konvertibilitesi kaldırılarak yerine kontrollü kambiyo sistemi yürürlüğe girdi.

Ayrıca, 11 Haziran 1930 tarihli ve 1715 sayılı kanunla T.C. Merkez Bankası kuruldu; Devlete döviz ve altın karşılığı emisyon yapma yetkisi T.C. Merkez Bankası'na verildi⁽⁴²⁾. 22 Temmuz 1931 tarihli 1873 sayılı kanunla Türkiye'de ithal kontenjanları uygulamaya girdi. Kliring anlaşmalarıyla ticarete, 1930'lu yıllardan itibaren takasda yapılmaya başlandı⁽⁴³⁾.

⁴¹Ömer Abuşoğlu, a.g.y, s:57-61

⁴²Gülten Kazgan, a.g.e, s:257

⁴³Gülten Kazgan, a.g.e, s:258

III.1.TÜRKİYE'DE UYGULANAN KUR POLİTİKARINA GENEL BİR BAKIŞ

III.1.1.İSTİKRAR PROGRAMLARI, DEVALÜASYON, KUR POLİTİKALARI VE EKONOMİK GÖSTERGELERİN SEYRİ

1447 ve 1567 sayılı kanunlarıyla başlatılan kambiyo denetimi ve Lozan Anlaşması bitiminde yürürlüğe konan gümrük tarifeleri ve bunları izleyen ithal kontenjanları ve diğer kanunların etkisiyle 1930'dan itibaren Türk Ekonomisinde dış iticaret fazla vermeye başlamış, TL diğer paralar karşısında değer kazanmış ve dış borçlar ödenmeye başlamıştır.

Diğer yandan, 1930'dan itibaren dışa açık salt özel girişime dayalı ekonomi felsefesi terk edilerek, devlet öncülüğünde karma ekonomi sistemiyle, saneyileşme süreci, tüketim malları ithal ikâmesi başta olmak üzere başlatılmıştır. Türk Hükümetinin dış sektörü denetim altına almasıyla dış ticaret bakiyesi 1930'dan itibaren fazla vermeye başlamıştır. 1938 yılı hariç 1946'ya kadar bu olumlu gelişme devam etmiştir⁽⁴⁴⁾.

1930-1940 arasında sanayileşmede hızlı bir gelişme sağlanabilmiş, aynı yıllarda sırasıyla sanayinin GSYİH içindeki payı %8,5'den %12,3'yükselmiştir⁽⁴⁵⁾. 1938 yılında gelindiğinde demir, çelik, şeker, çimento, mensucat, kağıt ve cam eşya sanayilerinde de sonuçlar alınmaya başlanmıştır⁽⁴⁶⁾.

⁴⁴Rıfat Yıldız, a.g.e, s:120

⁴⁵Rıfat Yıldız, a.g.e, s:121

II.Dünya Savaşının baş göstermesiyle Türkiye’de de savaş ekonomisi uygulanmaya başlanmıştır. Bu dönemde GSMH’nın azaldığı, para arzının hızla yükseldiği ve enflasyon oranının hızlandığı dikkat çekmekte idi⁽⁴⁷⁾. 1945’de sanayinin GSYİH’daki payı düşmüştür. Dış ticaret ise, 1947’de ithalat %106 artış gösterirken, buna karşılık ihracaat %5 bir artış göstermiştir.

7 Eylül 1946’da %36 oranında devalüe edilmiştir. Devalüasyonun gerekçesi ise şöyle açıklanmaktaydı: “Milli ekonomiye uygun bir fiyat seviyesi altında düzenlemek, dış mücadeleyi her nevi döviz ve rekabet esaslarına göre yapmak, suni usullerden kurtulmak, iç fiyatlarla dış fiyatlar arasında uygunluk sağlamak, ihracatı teşvik etmek, ihracat teşviğiyle birlikte ithalatı genişletmek, Uluslararası Para Fonu ve Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankasına girmeyi mümkün kılmak” şeklinde belirtilmiştir⁽⁴⁸⁾. Devalüasyonu takip eden 1947’de dış ticaret açık vermeye başlamış ve enflasyon oranı %25’e yaklaşarak hızlı bir artış göstermiştir. Türk ekonomisi üretiminin ithal girdisine bağımlılığının yüksek oluşu, yani ithal mallarının talep esnekliğinin de zayıf oluşu devalüasyonun başarısını azaltmıştır. Bu nedenle %36 oranında TL’nin devalüe edilmesi mali bir hata olarak değerlendirilmektedir⁽⁴⁹⁾.

⁴⁶Haluk Cillov, Türkiye Ekonomisi, İstanbul:1984, s:137

⁴⁷Yüksel Ülken, Cumhuriyet Döneminde İktisat Politikaları ve Kalkınma, İstanbul:1984, s:10

⁴⁸Yüksel Ülken, a.g.e, s:15

⁴⁹Haluk Cillov, a.g.e, s:139

TL'nin dolara karşı değerinin 1,80'den 2,80 TL'ye yükselmesine paralel olarak T.C. Merkez Bankası altın satışlarını TL'ye güveni artırmak amacıyla serbest bırakmıştır⁽⁵⁰⁾.

Türkiye bu dönem sonuna doğru, uluslararası seviyede ABD'nin önderliğinde kurulan kurum ve kuruluşlara da üye olmuş ve batı bloğunun bir parçası olarak menfaatlerini sağlama politikasını yürütmeye başlamıştır. Bu yolda ilk olarak 19.2.1947'de 5016 sayılı kanunla IMF ve Dünya Bankasına üye olmuş ve ayarlanabilir sabit döviz kuru politikasını uygulamaya başlamıştır⁽⁵¹⁾. Ayrıca Türkiye Truman Doktrini çerçevesinde ilk askeri yardım ve Marshall yardım planı kapsamında da 1949'dan itibaren de Kalkınma Yardımını ABD'den almaya başlamıştır.

Türkiye'nin 1946'dan Sonra dış ticaretin açık vermesini doğuran nedenlerden biride, dışa açılma politikasının etkisidir. Önemli olan iki husustan birisi Türkiye'nin uyguladığı sırf ithalatla dışa açılma ve bununda dış hibe yardım ve kredilerle finansmanıdır. Bir ikincisi ise, II. Dünya Savaşı esnasında dışa kapalı ve tasarruflu dış ticaret politikası şartlar gereği uygulanırken, iç üretimde gerekli yeni yatırımlardan başka, yenileme yatırımlarıda yasaklanmış ve engellenmiştir. Sonuçta üretim araçlarının eskimesiyle birikmiş bir ithalat potansileyi meydana gelmiştir.

1950'de başlayan Kore Savaşıyla dünya ekonomisi yüksek

⁵⁰Gülten Kazgan, a.g.e, s:303

⁵¹Gülten Kazgan, a.g.e, s:301-302

konjontür yaşamıştır. Bu yüksek Konjonktürün etkisiyle Türkiye'nin tarıma ve yeraltı hammaddelerine dayalı ihracatı 1951, 1952, 1953 yıllarında nispeten hızlı bir artış göstermiştir. 1953'den sonra üç yıl ihracatın gerilediği gözlenmiştir. Bu istikrarsızlıkların nedeni, Türkiye'nin ihracaat yapısının %80'inin tarımsal kaynaklı ilksel maddelerden meydana gelmesidir. Bu dönemde, ihracatın, ithalatı karşılama oranı azalırken, ilgili dış açıklar dışarıdan alınan bağış, kredi, yabancı sermaye girişleri, kredili ithalat ve rezervlerin kullanılmasıyla kapatılmıştır⁽⁵²⁾. Ancak yabancı sermaye transferlerine rağmen dış açık kapatılamamış ve dış borçların transferlerinin gecikmesiyle uluslararası piyasada Türkiye'ye karşı güven azalmış ve bunun sonucunda Türk Hükümeti 1953 eylül ayından itibaren ithalat liberasyonunu fiilen kaldırarak sıkı bir kambiyo denetimini tekrar uygulamaya başlamıştır.

1953 yılından itibaren, uygulanan katlı ve çoklu kur politikasına ve 1958 yılındaki devalüasyona, 1960 yılında IMF tarafından devalüasyonun uygulanması ile tek kur sistemine geçilerek son verilmiştir. Ancak bu uygulama saptırılmıştır. 1958-60 dönemlerinde ödemeler dengesi açıkları, genellikle yüksek oranlı devalüasyon ve dış yardımlar aracılığı ile giderilmeye çalışılmış, ithalatın kısıtlanması ve ihracaatın geliştirilmesinde de farklı primli kur politikaları uygulanmıştır. Uygulanan, çoklu veya katlı kur rejimi ile gerçekçi ve esnek olmayan döviz kuru politikası sonucu olarak, resmi döviz kuru, nominal ve fiili döviz kuru arasındaki farklar, şüphesiz Türk Lirasının konvertibilite sistemine geçişini kambiyo kuru politikası

⁵²Halil Seyidoğlu, a.g.e, s:342

bakımından engelleyen başlıca faktör olmuştur. Çünkü, gümrük tarifelerini, ihracaat primlerinin ve dış ticarete müdahale ve kısıtlamalardan bulunmadığı konvertibil para sisteminde nominal resim parite ve fiili kambiyo kurları aynıdır⁽⁵³⁾.

Planlı Dönemde, dış ticaret ve kur politikasında önemli bir değişiklik olmamıştır. Yani aşırı değerlendirilmiş döviz kuru ve katlı kur politikası plan döneminde de devam etmiştir. 1970 yılında istikrar programı, çerçevesinde, Ağustos'ta Türk Lirası %66,6 oranında devalüasyona tabi tutularak (1\$=15TL), katlı kur sistemi terk edilmemekle beraber, mümkün olduğu ölçüde resmi parite civarında birleştirilmiştir. Bu programın çeşitli ekonomi politikalarında da TL'sının konvertibilitesini temin edecek yönde temel bir değişiklik öngörülmemiştir. Para ve kredi politikasında kontrollü faiz rejimine, döviz kuru politikasında da katlı ve sabit kur politikasına devam edilmiştir.

1971-73 yıllarında dünya ekonomisindeki yüksek konjonktür ve tarımsal ürünlerin fiyatlarının yükselmesi, dış ticaret hadlerinin lehte değişmesine yardımcı olmuştur. Yani bu dönemde, yurtiçi ekonomik gelişmelerin hispeten istikrarlı bir seyir gösterdiği ve konvertibilite rejimine geçiş süreci bakımından elverişli bir dönemdir denilebilir. Enflasyon hızında ortalama %15,1 idi. Yani Türkiye'nin ticari ortaklarının enflasyon hızına oranla yüksek olmasına rağmen, konvertibilite rejimine geçişi engelleyecek nitelikte değildi. Yine bu

⁵³İzzet Aydın, a.g.y, s:20

dönemde konvertibilite sistemine geçişte, Türk Lirasının dış değerinin yeniden ayarlanması suretiyle iç ve dış fiyat farklarının olumsuz etkilerini giderme olanağı vardı. Buna rağmen serbest bir faiz ve serbest bir döviz sisteminin uygulanamaması, konvertibilitee sistemine geçiş safhasının başlıca engelleyici faktörleri olmuştur.

Bu dönemde, ya tek serbest döviz piyasası sistemi yada ithalat-ihracat işlemleri için resmi ve sabit kurun uygulandığı “resmi döviz piyasası” ve sermaye hareketleri içinde esnek ve serbest bir kurun uygulandığı “serbest döviz piyasası” olmak üzere “çift kambiyo sistemi” kurulabilirdi. Böylece konvertibilite sistemine geçişin ön koşulu olan “serbest döviz piyasasının” oluşumu sağlanabilirdi⁽⁵⁴⁾.

Kısaca, 1970-73 döneminde, 1970 yılında yapılan devalüasyonu izleyerek ortaya çıkan dünya konjonktürü ve ihracaat artışı ile hızla artan işçi döviz girişi ve kısa vadeli sermaye girişleri, kronik dış ödeme açıklarının, önemli ölçüde döviz birikimine neden olmuştur.

Ancak 1973 yılında petrol fiyatlarındaki artış, 1974-75 döneminde, dünya ekonomisindeki enflasyon ve durgunluk, dış ticaret hadlerinin alehte dönmesi gibi dış kaynaklı şoklar, Türkiye'nin dış ticaret açığını artırmıştır. Petrol fiyatlarındaki artışın olumsuz etkilerine karşın hiçbir önlem alınmamıştır. İthalat talepleri, önceleri döviz rezervlerinin eritilmesi daha sonra da kısa vadeli borçlanma politikasıyla karşılanmaya çalışılmıştır.

⁵⁴İzzet Aydın, a.g.y, s:67

Dış rezervlerdeki azalış ve dış keredi olanaklarının kesintiye uğraması, dış ödeme ve transferlerin yapılmasını engellemiştir. Bunun sonucunda “çift standartlı piyasa ekonomisi” oluşmuştur. Hammadde ve yatırım malları bakımından dışa bağımlı olan Türkiye ekonomisinin üretimi daralmış ve enflasyon oranı hızlı bir artış sürecine girerek, iç ve dış dengesizlikler giderek artmıştır.

1977 yılından itibaren ekonominin iç ve dış dengesizlikleri karşısında Türk Lirasının konvertibilitesinin düşünülmesi olanaksızlaşmıştır.

III.2.KONVERTİBİLİTEYE GEÇİŞ

III.2.1. 24 OCAK İSTİKRAR PROGRAMI VE KONVERTİBİLİTE'YE GEÇİŞ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

1977 yılından itibaren ekonomide yaşanan istikrarsızlıklar ve girilen dağboğazlar, karar organlarını yeni arayışlara yöneltmiştir. Burada temel amaç, çifte standartlı fiyat sistemine son verilerek daha gerçekçi fiyat politikası tabanına oturtulması iç ve dış fiyatlar arasındaki devalüasyonla giderilmesi, talebin kısılarak enflasyon hızının düşürülmesi, ihracaatı teşvik ederek dış açığın azaltılması, ithal ikâmesi sanayileşme modelinden vazgeçilerek ihracata ve dış rekabete açılmasının sağlanması ve serbest piyasa mekanizmasının hakim kılınmasıydı. Görüldüğü gibi 24 Ocak kararları, sanayileşme sürecinin devamlılığı ile büyüme ve üretim yapısında bir model değişikliği öngörmüştür.

Bu sebeple öncelikle, Türk ekonomisinin 1980 yılına girerken ki genel durumunu özetleyelim;(55).

-Döviz gelirlerinin yetersiz olması dolayısıyla reel ithalat 1978 ve 1979'da %35,2 azalmıştır. Türk ekonomisinin ara ve yatırım malları açısından büyük ölçüde dışa bağımlı olmasıyla GSMH 1979'da reel olarak azalma göstermiştir.

-İhracaat reel olarak 1979'da %20 gerilemiştir.

-1979'da ödenmeyen dış borçlar ertelenmiş, ekonominin kredibilitesi artık son noktasına varmış ve dış borç servis yükü %45,6 yükselmiştir.

-Üretimin aksaması atıl kapasite oranını artırmış, maliyetler yükselmiş, mal ve hizmet arzı azalmıştır.

-Üretim azalırken ve maliyetler yükselirken toplam harcamalar azalmamış, böylece enflasyon hızı devam etmiş ve 1979'da %63,9'a ulaşmıştır.

-Türk ekonomisinin lokomotiflik görevini yapan tarım üretimi ithal girdilerin (gübre, ilaç vs.) azalmasıyla tehdit altına girmiştir(56).

-Diğer taraftan sanayi sektörünün GSMH içindeki payı sabit fiyatlarla 1978'de %24,1 iken 1979'da %22,9'a düşmüştür.

-İhracaatın ithalatı karşılama oranı %45'e düşmüştür.

Bütün bu göstergeler Türk ekonomisinin 1979'da bir kriz döneminde bulunduğunu ifade etmektedir. Bu krizin nedenlerinden

⁵⁵Rıfat Yıldız, a.g.e, s:200

⁵⁶Ahmet Kılıçbay, Türk Ekonomisi, İstanbul: 1984, s:176

biride, yıllardan beri uygulanan “pür-ithal ikâmesi” sanayileşme stratejisi ve ihracat sanayinin ihmal edilmesidir.

Bu şartlar altında 24 Ocak 1980 İstikrar Tedbirleri uygulamaya konarken, serbest piyasa ekonomisi düşüncesi çerçevesinde dayandığı temel prensipler şu şekilde özetlenebilir⁽⁵⁷⁾.

-Özel sektöre ağırlık vermek

-İthalatı libere ederek ekonomiyi dış rekabete açmak,

-Gerçek maliyetlere dayanan bir üretim yapısı için; fiyatları serbest bırakmak, faiz oranlarını serbest bırakmak, reel gelişmeleri yansıtabilecek döviz kuru politikası izlemek,

-Ekonomiye güvenin sağlanması ve uluslararası finans piyasaları ile bütünleşebilmek için, kambiyo işlemlerini serbestleştirmek.

24 Ocak ve onu izleyen diğer kararlarla serbest piyasa ekonomisi mekanizmasının çalışmasına yönelik şu uygulamalar başlatılmıştır⁽⁵⁸⁾;

-Türk Lirası, yüksek ölçüde reel bir devalüasyona tabi tutulmuştur.

-İthalatta sınırlamalar büyük ölçüde kaldırılarak, liberasyona gidilmiştir.

-Serbest piyasa ekonomisi mekanizmasının işlerlik kazanması amacı ile sanayi sektöründe fiyat kontrolleri ve KİT'lerde

⁵⁷Turgut Özal, “6.Yılında 24 Ocak” Tercüman Gazetesi, 24/1/1986, s:9

⁵⁸T.C. Merkez Bankası, 1980 Yıllık Raporu

sübvansiyonlar kaldırılarak, “temel mal ve hizmetlerin” tanımı yeniden yapıldı; elektrik, kömür, demiryolları ve denizyolları taşımacılığı dışındaki ürün ve hizmetlerin fiyatlarını tesibiti ilgili kuruluşların yönetim kurullarına bırakılmıştır.

Bankacılık sisteminde faiz oranlarının bir kısmı serbest bırakılmış, bu sayede reel faiz oranlarının yükseltilmesine çalışılmıştır.

-İhracaatta önemli teşvik tedbirleri uygulanmıştır.

-Enflasyon oranını düşürmek amacı ve yurtiçi toplam talebin kısılması için daraltıcı-sıkı- bir para politikası uygulanmasına çalışılmıştır.

24 Ocak tedbirlerinin ve önerilerinin daha önceki istikrar programlarından farklı olarak konvertibilite sistemine geçiş açısından daha olumlu gelişmeler yarattığı söylenebilir. Bunu sağlayan unsurlar ise, gerçekçi kambiyo kuru politikası, liberasyonun genişletilmesi, faiz oranlarının kısmen serbest bırakılması ve fiyat kontrollerinin kaldırılmasıdır.(1\$=70TL)

Ancak sözkonusu tedbirler, konvertibilite sistemine geçiş açısından önemli olan serbest bir döviz piyasasının oluşturulmasını ve dünya para piyasaları ile bağlantılı kısa vadeli dışa açık bir para piyasasının gelişmesini sağlayamamıştır. Yine serbest faiz politikasındaki eksiklikler ve uygulamasındaki yanlışlar, hem kısa vadeli para piyasası hem de sermaye piyasasının gelişmesi üzerinde olumsuz sonuçlar doğurmuştur.

“1980 istikrar programının başında, döviz kurlarının yurtiçi

enflasyon hızındaki değişmelere göre enksleme yolu ile düzeltilerek günlük kur ayarlamalarına gidilmesi ve benzer şekilde başlangıçta serbest faiz rejimi yerine faiz oranlarında endekslemeye tabi tutularak enflasyon hızı değişmelerine göre düzeltilmesi yönteminin uygulanması daha başarılı sonuçlar verebilirdi”(59).

O halde sonuç olarak, 24 Ocak kararları iki temel ekonomik hedefi gerçekleştirmeyi amaçlamıştır. Birincisi, piyasa ekonomisine işlerlik kazandırılması ve böylece ekonomide etkin kaynak dağılımının piyasa mekanizması vasıtasıyla sağlanmasıdır.

İkinci temel ekonomik hedef ise, dışa açık ve ihracata dönük bir sanayileşme politikasının uygulanması ile Türk Ekonomisinin dünya ekonomisine entegre edilmesidir. Bu bağlamda, bu hedeflerin gerçekleştirilmesinde kullanılacak temel araçlardan bir tanesinde Türk Lirasının konvertibilitesinin sağlanmasıdır. Bu açıdan bakıldığında konvertibiliteye geçişin sağlanması uygulanan sözkonusu ekonomik programın bir sonucu olarak görülmektedir.

III.2.2. KONVERTİBİLETİN TÜRKİYE KOŞULLARINDA ANLAMI

IMF anlaşmasını imzalayan ülkeler, perensip olarak paralarının konvertibil olmasını kabul etmektedirler. Ancak ekonomiler arası mevcut farklılıklar dolayısı ile bazı ülkelere geçici bir statü tanınmış ve bu konudaki düzenleme anlaşmanın 14. maddesinde yer almıştır.

⁵⁹İzzet Aydın, a.g.y, s:38

Bu maddeye tabi ülkeler, uluslararası cari işlemlere ilişkin ödemeler ve transferler üzerine sınırlama koyma yada mevcut sınırlamayı sürdürme yetkisine sahiptir. Bu geçici düzenlemenin uygulanmasını istemeyen ülkeler bunu IMF'e bildirdiklerinde konvertibiliteye geçmiş olurlar. Türkiye sözkonusu bildirimini Mart 1990 tarihinde yapmış ve para fonu BOARD'dan da bir itiraz gelmediği için konvertibiliteye geçiş gerçekleştirilmiş bulunmaktadır. Bu bağlamda Türkiye'nin üstlendiği yükümlülükleri şu şekilde özetleyebiliriz⁽⁶⁰⁾;

-Fondan onay almadıkça uluslararası cari işlemlere ilişkin ödemelerin ve transferin yapılmasına sınır konulmayacaktır.

-Bazı ülkeler yararına yada zararına ayrımcı döviz sınırlamaları konulmayacaktır. Aynı zamanda katlı kur anlamına gelen hiçbir şey yapılmayacaktır.

-Her üye, bir başka üyenin elindeki kendi ulusal parasını talep edildiği takdirde geri almak zorundadır. Üye ülke, kendi ulusal parası karşılığında altın yada talepte bulunan ülke parasını vermek durumundadır.

Böylece Türkiye, IMF raporuna göre, kambiyo rejimlerine kısıtlama getirmeyen 66 ülkeden biri haline gelmiştir. Ayrıca bu ülkeler arasında, paralarının değerini tamamen dalgalanmaya bırakmış ülkeler ile paralarını tamamen bir ülkenin para değerine bağlamış ülkeler olmak üzere bir klasifikasyon daha yapılmaktadır. Türkiye bu

⁶⁰Caffer Tayyar Sadıklar, "Türkiye'de Konvertibilite ve Sorunlar", İktisat Dergisi, Ağustos 1990, s:37-50

sınıflandırmada, paranın değerini dalgalanmaya bırakmış olmakla beraber, başka yollardan bunun kontrolünü yapabilen ülkeler arasında yer almaktadır. (Arjantin, Kostarika, Meksika, Dominic Cumhuriyeti gibi).

Yasal olarak tahditleri kaldırmakla ve IMF'in de onayını almakla yasal ve hukuki yapı tamamlanmıştır. Ancak "ekonomik yapı tamamlanmış mıdır" sorusuna bu denli kesin ve iyimser bir yanıt veremeyiz. Çünkü, konvertibilite, belli bir alt yapıyı gerektiren bir oluşum, bir adaptasyon sürecidir.

Türkiye örneğinde de gerçek, Türk Lirasının hala konvertibileteden uzak olduğu ve konvertibilite için çok daha radikal önlemlerin gerekli olduğudur. Fakat burada işin en kritik yanı, konvertibilitenin ilânının Türkiye'nin elinde bulunan ve inisiyatifine bağlı bir işlem olmasına rağmen ilân edildikten sonra Türk Lirasının seyrinin uluslararası para sisteminin çalışmasına bağlı kılınmasıdır. Top ayağımızdan çıktıktan sonra inisiyatif başkaların eline geçmiştir. Bu durumda geri dönüşü olmayan bir akıntıya kendimizi bırakmış durumdayız. Zira, konvertibilitenin genel anlamda bazı göstergeleri vardır. Bunlardan biri, ithalat ve ihracatın konvertibil para ile yapılabilmesi, diğeri ise, sözkonusu paranın dünya piyasalarında diğ paralar karşısında değerinin aşağı yukarı aynı düzeyde olmasıdır. Bu gün bu iki en genel gösterge dahi böyle bir olayın TL açısından henüz gerçekleşmediğini ortaya koymaktadır⁽⁶¹⁾. Bu temel yarayı gerçekleriyle irdeleyelim.

⁶¹Caffer Tayyar Sadıklar, a.g.e, s:37-50

III.2.2.1. TÜRKİYE KONVERTİBİLİTEYE GEÇİŞ SÜRECİNİ TAMAMLAMIŞ MIDIR VE GEÇİŞ İÇİN GEREKLİ İÇ KOŞULLAR TÜRKİYE EKONOMİSİNDE SAĞLANMIŞ MIDIR?

Türk lirasının fiili konvertibilitesinin gerçekleşmesi, tek taraflı bir kararla ilân edilen resmi konvertibilitesinin, yabancılar tarafından da benimsenmesine ve Türk lirasına uluslararası piyasalarda talep olmasına ve dolayısıyla iktisadi ilişkilerde ödeme aracı olarak genel kabul görmesine bağlıdır. Bu kabul görme ise herşeyden önce Türkiye'nin dış dengesinin sürekli olarak sağlanabilmesine (en az 5-10 yıl) ve geçici dengesizlikler için elde belli bir düzeyde döviz stokunun (genellikle yıllık ithalat tutarının %30'u kadar) sürekli olarak bulundurulabilmesine ve ayrıca Türk lirası'nın nispi istikrarına, döviz kurunun sürekli olarak gerçekçi bir şekilde tesbit edilebilmesine ve ilaveten Türkiye'nin yıllık büyüme hızının sürekli olarak %5 dolayında gerçekleştirilebilmesine bağlıdır⁽⁶²⁾.

Kısaca, bir ülke parasının yabancılar tarafından talep edilebilmesine, siyasi ve iktisadi istikrarda görece bir başarı ve sürekliliğe bağlıdır. Ekonomik istikrar, iç ve dış dengelerin simultane (eş zamanlı) ve sürekli bir şekilde sağlanmasıyla elde edilir. Budaradan hareketle Türk lirası'nın konvertibiliteye geçişi için gerekli iç ekonomik koşulların ne ölçüde sağlandığını yada ne düzeyde olduğunu inceleyelim.

⁶²Emin Çarıkçı, Yarı Gelişmiş Ülkelerde ve Türkiye'de Sanayileşme Politikaları, Ankara: Turhan Kitapevi 1986, s:59-65

A. İÇ İSTİKRARIN SAĞLANIP SAĞLANAMADIĞI'NIN ANALİZİ

24 Ocak Kararları iç ekonomik politikaya yönelik olarak üretimi artırıp, ekonomik büyümeyi kendi gücüyle sürdürebilir bir yapıya kavuşturacak önlemleri içermiştir. Enflasyonu yavaşlatmak, fiyat istikrarını sağlamak ve enflasyonun devlet sektöründen kaynaklanan etkilerini hafifletmek, ekonominin döviz kazanma gücünü artırmak için ihracatı önemli ölçüde teşvik etmek, zorunlu ithalat dışında döviz harcamalarını en az düzeye indirmek, yeni tasarruf, faiz ve kambiyo politikalarını uygulamak ve nihayet arz ve talep dengesini kurarak piyasa mekanizmasını işletmek, bu çerçevede temel ekonomik hedeflerdi⁽⁶³⁾.

Buradan hareketle, öncelikle para artış hızı yavaşlatılarak, istikrar tedbirleri izlenmeye başlanmıştır. Ancak 1980 yılının ilk aylarında görülen üretim duraklamalarının sonucu olarak ekonomik faaliyetlerin düzeyinde önemli azalmalar olmuştur. Bu istikrar tedbirlerinin bir sonucu olarak ekonomik büyüme hızı olumsuz yönde etkilenirken, enflasyon oranında önemli düşmeler sağlanmış (%33), böylece büyüme hızını düşük tutup enflasyon hızını düşürmeyi hedefleyen birinci aşama gerçekleşmiştir. Yüksek faiz politikası ise, steril paranın bir kısmını harekete geçirmiştir. Böyle bir adım ise, piyasa ekonomisine atılmış bir adım olarak değerlendirilebilir. Fakat, 1983-84 döneminde para politikasının gevşemesi, bütçe gelirlerinin azalması ve enflasyon nedeniyle iç ekonomik dengenin sağlanmasında

⁶³Asım Erdilek, a.g.y, s:7

aynı başarının sürdürememesine yol açmıştır.

Gevşek para politikası ise, enflasyonun hızlanmasını sağlarken, bütçe harcamalarındaki hızlı artış ve gelirlerindeki azlığın yanısıra talep fazlalığı, maliyeti artıran ve arz tıkanıklığı yaratan faktörler enflasyonun kaynağını oluşturmuştur. 1985'lerde enflasyon oranının %40'lar civarında seyretmesi, Türk lirasının talep edilebilir bir para haline gelmesinin ne denli zor olduğunu bütün açıklığıyla yansıtmaktadır. Dolayısıyla ulusal paraya olan güvenin iyice sarsıldığı ve yabancı paraların Türk Lirasına tercih edildiği bir ortamda, "Türk parası, Türkiye'de bile zor kabul edilirken dünya piyasalarında nasıl kabul görecektir?" sorusunun son derece anlamlı olduğu göze çarpar. Zira yabancı paraya olan rağbetin artması, ulusal paranın itibarı değerinin daha da azalmasına yol açacaktır. Görüldüğü gibi, ülkemizdeki sadece enflasyonist ortam dahi konvertibileteye geçişin temel handikapıdır. Öte yandan kalkınma hızı %1'ler seviyesine inmiştir. Verimlilik konusunda ise, Türkiye ticari ortakları ile karşılaştırılacak düzeyde değildir.

Bir diğer nokta ise, konvertibilite, serbest piyasa ekonomilerini asgari şartlarından biridir. Serbest piyasa ekonomisinde fiyatların ve faizlerin serbestçe oluşması ve serbest rekabet koşullarının uygulanması gerekmekte iken, Türkiye ekonomisinde bu şartlar sağlanamamıştır. Ayrıca ekonominin itici gücü olan yeni yatırımların bir anlamda kösteklenmesi dolayısıyla sanayi sektörünün düştüğü zorlukları belirterek, ihracaat ne kadar teşvik edilirse edilsin, bir nokta da ihraç edilecek mal bulunamayacağı gerçeğini bir iç istikrarsızlık

olarak belirtmek gerekir.

Türkiye ekonomisinde 24 ocak 1980 kararlarının takip eden beş yıllık dönemde enflasyon oranı ortalama %50'ye yükselmiştir. Türkiye'de enflasyon oranının yüksek olması ağırlıklı yapısal nedenlerden kaynaklandığı gözlenmiştir. Üretim yetersizliği, pahalı üretim yapısına sahip KİT'ler ve oligopolist üretim yapısına sahip özel sektör, teknolojik gerilik gibi. Ayrıca kısa vadeli nedenler olarak; uygulanan döviz kuru politikası ve artan ithalat liberasyonu, yükseltilen ve serbest bırakılan faiz oranları mevduat faizleriyle kredi faizlerinin farklarının yüksek olması (mevduat faizleri %48-54 arasında olduğu zamanlarda kredi faizleri %75-80 olabilmektedir) ve bunun sonucu yatırım ve finansman maliyetlerinin yükselmesi gösterilebilir⁽⁶⁴⁾.

Enflasyon sonucu, Türk lirası zayıf duruma girecek, böylece talep edilmeyen bir paranın zorla konvertibilesi mümkün olmayacaktır. Böylece TL'den kaçış hızlanacaktır; nitekim 1985 sonu ve 1986 yılı başlarında İstanbul Kuyumcularının dövizle satış yaptıkları müşahade edilmektedir⁽⁶⁵⁾.

Konvertibiletin siyasi bir kararla veya bir zorlama ile uygulanamayacağı bir gerçektir. Dolayısıyla sanayileşme ve ihracaatta sınai mallarında ihtisaslaşmış olmaktan başka, ekonominin istikrar

⁶⁴Tuncay Artun, Türkiye Ekonomisi, Ankara: Bilgi Yayınevi 1985, s:140-141

⁶⁵Zekeriya Yıldırım, "Konvertibilite" Tercuman Gazetesi 12 Mart 1986, s:9

barometresi olan enflasyon oranında dış ticaret ilişkilerinin yoğun olduğu diğer ülkelerin enflasyon oranına yakın bir seviyede olması gerekmektedir.

Türkiye Ekonomisinin 1994 yılı program hedeflerini inceleyelim; Açıklanan 1994 yılı programında, ekonominin daha yavaş bir büyüme hızına karşılık, daha yavaş bir fiyat artışı, görece olarak daha düşük bir kamu kesimi finansman açığı, daha dar dış ticaret ve cari işlemler açıkları hedeflenmektedir. Şimdi program hedeflerini ve bu hedeflerin gerçekleşme olasılığını irdeleyelim⁽⁶⁶⁾.

-Yıllık büyüme hızının yavaşlayarak %4,5'e inmesi: 1993 yılında büyüme hızı, üçer aylık dönemler itibariyle, bir önceki yılın eş dönemlerine göre, sırasıyla, %5,4 %12,9 ve %7,9 olmuştur. 1994 programında tüm yıl için büyüme hızı gerçekleşme tahmini ise %6,8'dir. Ancak yılın ilk dokuz ayındaki büyüme hızı, 1993 yılında büyüme hızının %6,8'in üstünde olabileceğini göstermektedir. 1994 yılında, büyüme hızının yavaşlaması gerçekçi bir beklenti ve hedeftir. Ancak gelecek yıl büyüme hızının, hedeflenen %4,5'in altında kalması olasıdır. Ekonominin geçmiş yıllardaki performansına bakıldığında hızlı büyümeleri genellikle duraklamalar izlemektedir.

-Sabit sermaye yatırımlarının hızlanması ve yurtiçi tasarrufların reel olarak artması: 1994 programı, sabit sermaye yatırımlarında reel olarak %6,1 yurt içi tasarruflarda da %9,4 oranında

⁶⁶Öztin Akgüç, "1984 Yılı Program Hedefleri", Milliyet Gazetesi, 12 Mart 1993, s:7

artış hedeflenmektedir. 1993 yulu gibi büyümenin hızlı olduğu ve rekor düzeyde dış açık verildiği bir yılda, sabit sermaye yatırımlarının, program gerçekleşme tahminlerine göre, ancak %4,9 oranında arttığı, yurtiçi tasarrufların ise, %18,9 oranında azaldığı dikkate alınır, 1994 yılı gibi büyümenin belirgin bir şekilde yavaşlayacağı ve dış açığın daralacağına hedeflendiği bir yılda sabit sermaye yatırımlarının bu denli artması ve yurtiçi tasarruflardaki artış hızının eksiden, birden artı %9,4'e dönüşmesi olası değildir. Programın en gerçekçi olmayan hedefleri, kanımızca yatırım ve yurtiçi birikimlere ilişkin olanıdır.

-Fiyat artış hızının gelecek yıl 10 puan dolayında yavaşlaması: 1994 yılı programı, GSMH deflatörünü %54,6 olarak almakta toptan eşya fiyat endeksinde yıllık ortalama artış hızının yine %54,6, toptan eşya fiyat endeksi yıl sonu itibariyle %48,2'lik bir artış öngörmektedir. Programın bu hedefi, giderek yavaşlayan bir fiyat artış hızını yansıtmaktadır. 1993 yılında aralık sonu itibariyle bir yıllık fiyat artış hızının (TEFE) %60,0 dolayında gerçekleşmesi hemen hemen kesin iken, önümüzdeki yıl bu artış hızının 10 puan daha aşağı çekilmesi için hiçbir ekonomik neden bulunmamaktadır. 1994 yılında fiyat artış hızının 1993 düzeyinde tutulması dahi bir başarı olarak düşünülmemelidir.

Konvertibiliteye geçiş için, yurtiçi tasarruf oranının yüksek olması, enflasyon oranının düşük seviyede seyir etmesi, büyüme hızının %5 olması yada bu düzeye yakın olması gerekmektedir. Türkiye'de 1994 yılı program hedefleri yukarıdaki tabloyu yansıtırken iç istikrardan bahsetmek mümkün değildir.

B. PARA VE MALİYE POLİTİKASI UYGULAMASI AÇISINDAN BİR DEĞERLENDİRME

Konvertibilite sistemine geçerken uygulanan ekonomi politikasının, özellikle para politikasının başarısı, fiyat istikrarı, milli gelir, büyüme hızı, ödemeler denegesi, döviz rejimi ile iç içedir. Türkiye’de 24 ocak öncesinde para arzındaki artışın, nihai üretim artışından çok daha hızlı olmasının fiyatlara yansıyan bir baskı oluşturmuş olması nedeniyle 24 ocak sonrası, sıkı para politikasına ağırlık veren monetarist bir görüş benimsenerek para-kredi kıt hale getirilmiş, yani antienflasyonist bir politika izlenmiştir. Bu mekanizma enflasyon oranının düşmesini sağlamıştır. Bu temel politikanın ana aracı ise, vadesiz ticari mevduat, vadesiz tasarruf mevduatı ve Merkez Bankasında mevduat olarak tanımlanan para arzı artış hızının azaltılması olmuştur. 1981 yılında bu artış %23'lere kadar düşmüş, daha sonra ise inişli çıkışlı bir seyir izlemiştir. 24 Ocak kararlarından sonra izlenen para politikası her ne kadar sıkı para politikası olarak tanımlansa da maalesef istikrar unsuru olmamıştır. Örneğin, enflasyonun hızlandığı dönemde mevduat munzam karşılık ve disponibilite oranı düşürülmüştür. Yine selektif bir kredi politikası izlenememesi nedeniyle istikrarın sağlanamaması, konvertibilite açısından da uygun bir ortamın yaratılmasına olanak vermemiştir. İstikrar programlarının başarılı olabilmesi için para politikasının mutlaka maliye politikası ile desteklenmesi gereği nedeniyle pek çok önlem paketi getirilmiştir. Ancak bütün bunlara rağmen 1987 yılında devletin artan vergi gelirleri bütçe açığını kapatmaya yetmemiştir. Diğer yandan iç borçlanmada alışılmamış bir ölçüde artmıştır. Yani ülkemizde bu dönemde maliye

politikası, para politikasıyla uyumlaştırılmamıştır.

1988 yılından bu yana ise Türk ekonomisi önemli bir yavaşlama dönemi yaşamaktadır. Enflasyonla mücadele amacıyla 1988 başlarında alınan kararlarla ekonomik faaliyete getirilen engeller ve bunların etkilerinin giderilmesine çalışılırken, döviz spekülasyonunu önleme ve kurlara istikrar kazandırma amacıyla alınan 12-14 Ekim parasal kararları ekonomik mekanizmayı iyice yavaşlatmıştır. Sözkonusu kararlar, bir yandan yatırım kararlarını olumsuz etkilerken, diğer yandan da üretimde maliyet enflasyonunu hızlandıran ve üretimi geriletken en önemli etken olmuştur. Burada da izlenen durum, yine birbirinden bağımsız olarak işleyen para ve maliye politikası çelişkisidir. Özellikle 1988'in ikinci yarısında başlayan duraklama, 1989'un ilk yarısında büyüme hızının negatif olmasına yol açmış ve günümüze kadar ulaşan zincirleme istikrarsızlıkların kaynağını oluşturmuştur⁽⁶⁷⁾.

1993 yılında, enflasyon ve kamu açıkları bakımından olumsuzluklar devam ederken, hızlı fiyat artışına rağmen büyüme hızının artış göstermesi, iş dünyası için olumlu bir noktadır. Ancak devlet bütçe yükünün hafifleyeceği inancıyla özelleştirmede hızlı adımlar atmaya başlamıştır. Özelleştirme, kamunun mülkiyetinde bulunan aktiflerin şu veya bu biçimde özel kişi yada kuruluşlara devridir. Yani toplumda bazı üretim araçları üzerinde bulunan kamu mülkiyetinin özel kesim yararına yeniden dağılımıdır⁽⁶⁸⁾. Bu

⁶⁷TOBB 1990 Raporu s:232

bağlamada ekonomide temel sorun olmayı sürdüren, enflasyon, bütçe açığı ve dış borçlar için ivedi çözüm özelleştirmenin büyüklü elinde aranmaktadır. Bu amaçla da ilk adım olarak, KİT'lerin satışı ile ilgili gelişmelerdir.

Ayrıca hükümet 1993 kasım ayında “vergi reformu” adıyla, devlet giderlerinin, devlet gelirleriyle karşılanamadığı gerekçesiyle, yeni ve önemli boyutta vergiler koymak üzere harekete geçmiştir. 1993 Ocak-Eylül döneminde tahakkuk eden 244 trilyon TL vergi gelirlerinin ancak 175 trilyon TL’lik kısmı tahsil edilmiştir. Tahakkuk eden vergilerin 70 trilyon TL’lik kısmı ise tahsil edilememiştir. Yani vergi paketinin öngördüğü temel ilke, üniter sistemdir. Buna göre, çeşitli gelirlere bir sınır getirilmesi ve bu sınırı aşanlara ayrıca stopaj uygulanması öngörülmüştür. Ayrıca örtülü servet beyanı yolu ile, vergi mükelleflerinin geliri, harcamaları ve tasarrufu arasındaki farkın açıklanması istenecektir. Kurumlar vergisi’ni %35’e indirmekte fakat kurumların kamu kağıtları ve sermaye piyasası kazançlarına stopaj getirmektedir⁽⁶⁹⁾.

Yeni vergi tasarısı, hiç bir reform niteliği taşımamakta, her yıl bütçe öncesinde bütçe açıklarını kapatmaya yönelik, ilave para toplama amaçlı, toplu vergi değişikliği kanunlarından biridir.

⁶⁸Hikmet Kurnaz “Özelleştirme ve Devletin Mülksüzleştirilmesi” Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi, Aralık 1993, s:30

⁶⁹Yıldırım Kılıç, “Yeni Vergi Tasarısı” Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi, Aralık 1993, s:58-59

27 ocak 1994'de "27 Ocak Kararları" ile adlandırılan kararlarla TL'sı %13.6 oranında devalüe edilmiştir ve TL'sı on yıldır ilk kez %13.6 gibi yüksek bir devalüasyonla karşı karşıya kalmıştır. Devalüasyonun sebebi ise şöyle açıklanmaktadır; "Dövizde olan aşırı talep karşısında piyasada lira bolluğu olmuştu. Ekonomideki fazla likiditenin dövizde kayması normaldir. Likidite fazlalığı ise, hazinenin borçlanması ve vergi kanunlarındaki belirsizlikten kaynaklanmaktadır. Devalüasyon ile hızlı bir kur ayarlamasının yapılması amaçlanmıştır"⁽⁷⁰⁾. 27 ocak kararları, ardından mevduat faiz oranları %80-90 arasında seyir etmekte, Hazine bonosu ve devlet tahvili ve de repo gelirlerinden alınan %5 vergi kaldırıldı. Munzam karşılıklar sıfırlandı, disonibilite genişletildi. Eskiden sadece mevduata uygulanırken, şimdi VDMK, döviz hesapları, yurtdışından bankaların aldığı döviz kredileri bu kapsama alındı⁽⁷¹⁾.

Sonuç olarak, 27 Ocak kararları döviz spekülasyonunu önleme ve kurlara istikrar kazandırma amacı taşımaktadır. Söz konusu karar yatırım kararlarını olumsuz etkileyebileceği gibi büyümenin durması ve yüksek enflasyonu da beraberinde getirecektir.

90 döneminde uygulanmaya konulan parasal programlarda temel amaç istihdam yada diğer istikrar unsurlarının denegesizliği pahasına da olsa "iç ve dış fiyat farklarının giderilmesi" olması,

⁷⁰Bülent Gültekin, "Ekonomik Araştırma", Milliyet Gazetesi 27 Ocak 1994

⁷¹Osman Ulugay, "Ekonomi Analizi" Milliyet Gazetesi, 28 Ocak 1994

birbirini desteklemiyor olan para ve maliye politikası uygulamalarının en açık göstergesini oluşturmaktadır. Konvertibiliteye geçişte bu konuda olumsuzluk yorumu vardır.

C. PARA VE SERMAYE PİYASALARININ GELİŞTİRİLMİŞ OLMASI

Türkiye’de para politikası uzun süre maliye politikalarından bağımsız bir şekilde uygulanmıştır. Para piyasasının serbestleştirilmiş olmasına rağmen para politikası büyük ölçüde zorunlu karşılık oranlarının değiştirilmesi ile yürütülmüştür. Bu etkin bir araç olmakla beraber, bankaların kaynak kullanma imkânını sınırlamaktadır. Oysa, açık piyasa işlemleri, zorunlu karşılık oranlarının değiştirilmesi aracından daha elastik ve günlük ayarlamalara daha elverişlidir. Açık piyasa işlemlerinin yapılabilmesi için sermaye piyasasının gelişmiş olması gerekmektedir. Sermaye piyasası ancak son bir kaç yılda gelişen Türkiye’de açık piyasa işlemlerine yeni başlanmıştır.

Merkez Bankası açık piyasa işlemleri yaparak, mali sistemin, ekonominin kalan birimlerine açacağı kredi miktarını ve faizi etkileyebilmektedir. Türkiye’de uzun yıllar gerek kısa ve gerekse orta ve uzun vadeli kredi ihtiyacı para piyasası tarafından karşılanmış ve sermaye piyasasının kurulamamış olmasından dolayı bu piyasanın fonksiyonunda para piyasası tarafından yerine getirilmiştir. 1980’li yıllarda sermaye piyasasının kurulmasıyla orta ve uzun vadeli fon ihtiyacı kısmen bu piyasa kanalıyla gerçekleştirilmeye başlanmış ise de henüz tam bir etkinlik sağlanamamıştır. 1989 sonrası, sermaye piyasası açısından oldukça canlı geçmesine rağmen, yeterli yaygınlıktan yoksun

bulunması, bu piyasadan beklenen görevlerin tam olarak yerine getirilmesine imkân vermemiştir.

Türk mali piyasasının gelişmesinde ve dolayısıyla işletmelerin kaynak sağlayabilmelerinde sermaye piyasasının gelişmemiş olması önemli bir boşluk yaratmaktadır. Bu piyasanın 1980’li yıllara kadar sağlıklı ve yeterli gelişmemiş olmasının nedenleri arasında geniş kapsamlı yasal bir düzenlemenin ve denetlemenin yokluğu ve Türkiye’deki işletmelerin aile şirketi yapısına sahip olmaları ve dışa açılmaya elverişli olmamaları gösterilmektedir⁽⁷²⁾.

Türk sermaye piyasasındaki boşluğun doldurulabilmesi için, 1 Temmuz 1981’de ilgili kanun yürürlüğe konulmuş ve bu kanunla sermaye piyasasında iki yeni menkul kıymet aracı ihdas edilmiştir: “Kâr ve Zarar ortaklığı Sertifikası” ve “Gelir Ortaklığı Sertifikası”. Bu yeni araçlarla ülke içindeki kültürel değerler dikkate alınarak tasarruflar teşvik edilmek ve muhtemel atıl paranın aktif hale getirilmesi istenmektedir.

Öte yandan 26 Aralık 1985’de “İstanbul Menkul Kıymetler Borsası”nın açılmasıyla Türk Sermaye piyasasının gelişmesine yönelik önemli bir adım atılmıştır.

Döviz piyasasının geliştirilmesi doğrultusunda ise, ihracaat ve ithalatçıların alacak ve borçlarına göre, bankalardan döviz alış ve satış

⁷²Meral Tecer, “Sermaye Piyasasındaki Gelişmeler ve Yasal Düzenlemeler” Amme İdaresi Dergisi, Haziran 1994,S:112

işlemlerinin serbestleştirilmesi uygulamaya konulmuştur. Ancak genelde döviz piyasasının geliştirilmesi öncelikle Türk Ekonomisinin dış ödemeler denegesinin istikrarına bağlı olan bir olaydır. Çünkü, döviz serbestliği (kısmi konvertibiliteye) olmadan döviz piyasası işlemez. Döviz kullanım serbestliğinin olabilmesi konvertibilite şartlarının yerine getirilmiş olmasına bağlıdır. Bu şartların sağlanması ile birlikte milli para ve sermaye piyasası ve kurumlarının da uluslararası boyutta gelişmiş olması gereklidir. Zira gerek teknik gereksinimlerden tecrübeli ve güçlü bir milli bankacılık sektörü oluşmadan uluslararası kısa süreli sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesinin etkileri ekonomide istikrarsızlık yaratabilecektir⁽⁷³⁾.

Sermaye piyasasının hareketlenmesinde İMKB faaliyetleri önemli yer tutmaktadır. Ancak, genel olarak menkul kıymet arz ve talebinin karşılaşması, ülkenin gelişmişlik düzeyi, kalkınma hızı, ekonomik konjonktür ve buna bağlı olarak uygulanan mali ve parasal politika ile iktisadi ve politik istikrar unsurlarının etkisi altındadır. Belirsizlikler ve enflasyon baskısına rağmen 1989-90 yılları İMKB ve sermaye piyasası bakımından olumlu geçmiştir denebilir. Ancak alt yapının güçlenmesi, güven unsurunun çekişmesi ve ekonomik bir çok kesimi etkileyecek istenmeyen gelişmelerin önüne geçilmesi için denetim mekanizmasının daha da sağlamlaştırılması gerekmektedir.

Ulusal mali piyasaların liberalleşmesinde bütçe açıklarının kapanması öncelik kazanmakta, faiz hadleri bu koşul gerçekleştikten sonra serbest bırakılabilmektedir. Bütçe açıkları kapatılmadan faizin

⁷³Rıfat Yıldız, a.g.e, s:235

serbest bırakılması enflasyonu körükleyerek daha olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Dışa açılma sürecinde ise önce cari işlemler, ardından sermaye hareketleri serbestliğe kavuşturulmalıdır ki ülkeye büyük çapta sermaye girişi olduğu takdirde, ulusal para birimi aşırı değerlendirilerek ihracaatı engellemesin. Devalüasyon ancak sermaye girişi serbestliğe kavuştuktan sonra ki aşamada düşünülmelidir. Bu aşamada fiyat istikrarını sarsmadan, ihraç ürünlerine rekabet avantajı sağlama amacıyla devalüasyona gidilmesi yarar sağlar⁽⁷⁴⁾.

14 Ocak 1994 tarihinde uluslararası Rating (dereceleme) kuruluşu Türkiye'nin uzun vadeli kredi notunu Baa3'den Ba1'e düşürdü. Sonuçta Türkiye, "kaliteli yatırım" sınıfından, "spekülatif yatırım" sınıfına düştü. Hemen ardından Standart and POOR'S adlı rating kuruluşu da Türkiye'nin uzun vadeli kredi notunu "BBB"den "BBB-"ye düşürdü. Bu değerlendirmeye göre de Türkiye "kaliteli yatırım" sınıfının en alt sınırına inmiş oluyor. Mayıs 1992 yılında Standart and POOR'S'un Türkiye'ye BBB notunu vermesiyle, Türkiye'nin önüne uluslararası piyasalara tahvil ihraç etme ufku açılmıştı. Bu kararlar dış borçlanma azalacak ve faiz yükselecek, ancak olayın ekonomik sonuçlarını incelediğimizde durum pek de iç açıcı görünmemektedir. Döviz arzı azalıp kurlar yükselecek, iç borçlanma artacağı için faizler yükseldi, döviz ve faiz artışından borsa olumsuz etkilendi. Ayrıca döviz ve faiz artışı enflasyonu artırabileceği gibi, büyüme hızını, özel

⁷⁴Bilge Erengül, "Türkiye'nin Dışa Açılma Sürecinde Aşamalar ve Ekonomi Politikalarının Değerlendirilmesi", Dış Ticarete Durum Dergisi, Şubat 1989, s:11

sektörün borçlanma maliyetini, istihdamı da azaltabilecek ekonomik sonuçlar doğurmaktadır. Kredi notunun düşülmesi nedenleri ise; KİT açıkları ve dış ticaret açığının büyümesidir.

Diğer yandan Türkiye'nin kredi notunun düşürülmesi, 1994 yılına, ulaşılan en yüksek bileşik endeksle giren borsanın hızı kesilmiş, döviz ve faiz oranları tırmanışa geçmiş, sonuç itibariyle de 27 ocak 1994 yılında %13.6 oranında TL'si devalüasyona tabi tutulmuştur.

Konvertibiliteye geçiş için gerekli iç koşulların Türkiye açısından genel görünümünü incelemiş olduk. Ancak Türkiye'deki iç makro dengeler ve politikalar hiç de iç açıcı bir durum yansıtmamaktadır. Bu olay da konvertibilite açısından olumsuzluk ifade etmektedir.

III.2.2.2. TÜRKİYE'DE DIŞ DENGELER, POLİTİKALAR VE KONVERTİBİLİTE

Dış dengeyi irdelerken üzerinde durmamız gereken temel üç konu vardır. Ödemeler dengesi, dolayısıyla cari işlemler dengesi, yeterli döviz rezervleri ve uygulanan döviz politikaları.

Bir ekonomide dış ticaretin sürekli açık vermesiyle birlikte, dış ödemelerde denkleşme dış borçlanmaya gitmeksizin sağlanabilir; Çünkü; bazı ülkelerin ihracaat dışı önemli döviz gelirleri elde etmeleri nedeniyle dış ödemelerde dengeyi ratahça sağlayabilmektedirler. Örneğin, Mısır ve Panama için kanallar, Türkiye için işçi dövizleri, İspanya ve Yunanistan için turizm gelirleri gibi. Ancak bu tür özel döviz imkânları ilgili ülkenin sanayileşmesini geciktirecek bir etki yaratabileceği gibi, tersi bir etki yani sanayileşmenin başlangıcında

gerekli yatırım malı finansmanı kolaylığı da sağlayabilir. Diğer bir ifade ile, ihracaat dışı önemli döviz geliri olan bir ülke bu gelirleri ne şekilde değerlendireceği o ülkenin ekonomik hedeflerine ve uyguladığı ekonomik politikalara bağlıdır: İhracaat dışı önemli döviz gelirleri dış ödemeler dengesizliğinin telafisinde kullanılabileceği gibi, kalkınma yatırımlarının finansmanında da kullanılabilir.

Türk ekonomisi cari işlemler bilançosu dengesini tahlil ve değerlendirilmesinde döviz gelirleri (döviz arzı) yönünden birinci derecede ihracat ve ikinci derecede işçi dövizlerinin artışı ve paralel olarak ihracatın sanayi malları lehine yapısal değişimi sözkonusu olmaktadır.

Döviz giderleri (döviz talebi) yönünden ise, ithalatın yapısal olarak değişimi ve azaltılması düşünülebilir. Türk Ekonomisinde ithalatın %70'ini hammadeler ve %25'ini ise yatırım malları oluşturmaktadır. Burada her iki mal grubunda da yaşanan fiyat artışının sonuçları dış ödemeler dengesini olumsuz etkileyebilir. Böylece Türk Ekonomisinde ithal-ikâmesi artışı yönünde önemli bir değişme olmadığı ve dışa bağımlılığın değişmediğini ithalat yapısında da devam ettiğini görmekteyiz.

1980-84 döneminde dış ticaret ve cari işlemler bilançosu açıklarının mutlak dolar olarak yıl ortalamasında önceki döneme kıyasla artmış olmasına rağmen, ihracaatın ithalatı karşılama oranı %38,6'dan %56,6'ya ve cari işlemler bilançosu açığının ihracat ve işçi döviz gelirlerinin oranı %100 azalarak olumlu gelişme sergilemiştir. Ancak

bir taraftan dış ticaret hadlerinin bozulmasından doğan reel kaybın ihracaat gelirlerinin üçte birine ulaşması ve diğer taraftan dış borçlanmanın hızlı artışıyla ve yapısının kötüleşmesiyle dış borç yükü %41 artış göstererek ihracaat gelirlerinin %39'una ulaşmıştır.

Dolayısıyla 24 Ocak 1980'i takiben uygulanan sanayileşme stratejisi, ithal ikâmesini ihmal eden pür ihracata dayalı sanayileşme stratejisi görünümünü ortaya koymaktadır. Bu durumda ithalatın ve döviz işlemlerinin serbestleşmesi ve kısmi konvertibilite uygulaması, dış ödemeler dengesini sıkıntıya sokmaktadır.

Türkiye'nin yeni sanayileşmekte olan bir ülke olası toplum yapısının tüketim ve lüks eğilimli olduğu dikkate alınmadan ithalatın tüketim malarında serbestleştirilmesi, bir taraftan yatırım için gerekli tasarrufların azalmasına ve diğer taraftan kıt döviz gelirlerinin israf edilmesi sonucunu doğurmuştur⁽⁷⁵⁾.

Ödemeler dengesinin uzun yıllardan beri açık vermesine rağmen 1988 ve 1989 yıllarında cari işlemler dengesinde ortaya çıkan fazlalık, oldukça önemli bir gelişmedir. altın ithalatı dikkate alınmadan cari işlemler dengesinin 1988 yılında 1 milyar 628 milyon dolar, 1989 yılında ise 2 milyar 24 milyon dolar fazla verildiği görülmektedir. Bu fazlalık turist ve işçi gelirlerindeki artış yanında, özellikle "diğer" adı altındaki kalemden kaynaklanmaktadır. Bunu sağlayan ise, uygulanan döviz kuru politikasıdır. Türkiye'de bir yandan döviz kuru enflasyon oranının gerisinde ayarlanmış, diğer yandan da mevduatlara yüksek faiz

⁷⁵Rıfat Yıldız, a.g.e, s:232

oranı uygulanmıştır. Türkiye'deki faiz oranları ile diğer ülkelerdeki faiz oranları arasında büyük bir fark oluşarak yurtiçine ve dışına döviz akışı, döviz ithalatı-ihracı ve bankalar kanalıyla dış borçlanma kolaylaştırılmıştır. Zira, bir memlekette mevduat faizleri yüksekse, faiz getirisi başka memlekete göre yüksekse, faiz nisbetleri yüksek olan yerlere para akımı olur. Türkiye'de bu olgu vardır. Gerek yabancı şahıslar gerekse hariçteki bir takım kuruluşlar paralarını yüksek faizle değerlendirmek için Türkiye'ye getirmişlerdir. Ve yüksek faiz aldıktan sonra da geri götürmüşlerdir⁽⁷⁶⁾. O halde döviz rezervlerindeki artışın bir nedeni, bu mekanizmanın işleyişinden kaynaklanmaktadır. İkinci bir neden ise, borçlanmaya devam ediyor olmamızdır. Böylece döviz rezervlerinin ve fon akışlarının artması döviz arzının artışı anlamına gelir. Ancak önemle vurgulanması gereken bir noktada, Türkiye'ye giren dövizlerin büyük bölümünün Türk lirasına çevrilerek vadeli mevduat hesabına yatırılması ile döviz tevdiat hesabından çekilen ve Türk lirasına çevrilen önemli bir miktardaki dövizin de vadeli mevduata yatırıldığıdır. Bütün bu işlemler bir nakit hareketi olduğundan, dış ödemeler açısından sermaye hareketleri ve karşılığında döviz rezerv hareketlerine girmesi gerekirken, bu yapılmamış, bunun yerine cari işlemlerde diğer görünmeyen gelirler kısmına dahil edilmiştir. Bunun doğal sonucu olarakta cari işlemler dengesi fazla vermiştir. Bu arada Türkiye'ye döviz girişlerini hızlandıran bir başka olayda, bankaların, para maliyetinin yüksek olması nedeniyle dışarıdan döviz tedarik edip onu Türkiye'de plase etmeleridir⁽⁷⁷⁾.

⁷⁶Mesut Erez, "Türkiye'de Konvertibilite ve Sorunları" İktisat Dergisi, Ağustos 1990, s:37-50

Daha önceki yılların aksine 1989 yılında Türk lirası aşırı değerlenmiştir. Nitekim ihracaatın duraklamasında, izlenen bu kur politikasının etkisi büyüktür. 1989 yılında döviz kurunda ortaya çıkan artışlar, enflasyonun gerisinde kalmıştır. Enflasyon artış oranı %69 olarak gerçekleşirken, ABD dolarının artış oranı %27.5, Alman Markının %33.5, İngiliz Sterlininin %33 artışı görülmektedir. Türk lirası görüldüğü gibi döviz karşısında aşırı değerlenmiştir. Bu, bir yandan ihracaatın duraklamasına yol açarken, diğer yandan da ithal talebini artırmıştır. İhraç malları üretiminde, ithal girdilerin oranı ne kadar düşükse, aşırı değerlenmiş döviz kurunun üretim maliyetine etkisi o ölçüde büyük olacaktır. Çünkü yüksek enflasyon sebebiyle yerli girdilerin maliyeti artacaktır. Bu ise, ihraç ürünlerinin fiyatlarını yükselteceğinden, üretici ithal girdilere yönelecek ve ithalat artacaktır.

Diğer yandan yerli girdi üretimine talep olmayınca, üretim azalışı meydana gelmiştir. Ve büyüme hızı düşmüştür. Turizm ve nakliye gelirleride düşük kurdan hesaplandığı için düşmüştür. Sonuç olarak liranın aşırı değerlenmesi, dışta rekabetin, içte yabancı mala dayanma gücünün kaybolmasına yol açarak dış ticaret ve Cari İşlemler dengesinin bozulmasına neden olmuştur. Her ne kadar faiz oranlarını, uluslararası para ve sermaye piyasalarındaki faiz oranlarının üstünde belirleyerek çeşitli sermaye ve rezerv hareketleri kanalıyla yeni döviz imkânları sağlamak mümkün ise de bu geçici bir çözümdür. Benzer biçimde dış borçlanma ile de cari işlemler açığı kapatılabilir, hatta döviz rezervleri artırılarak da döviz dengesi sağlanabilir. Ancak temel çözüm

⁷⁷Mesut Erez, a.g.y, s:48

ihraaat artışıdır. Bunun içinde döviz kurunun ihraaatçıyı cezbedecek seviyede belirlenmesi ve yeterli teşviklerle desteklenmesi zorunluluktur. Türkiye’de 1989 yılında hem Türk Lirası aşırı değerlenmiş hem de etkinliği sınırlı olan teşvikler uygulanmıştır. Sonuç olarak dış ticaret açığı büyümüştür. Oysa bunun giderilmesi için, döviz kuru artış oranının, enflasyon artış oranının bir kaç puan üzerinde tutulması gereklidir. Ayrıca ihraaatın yeterli teşviklerle desteklenmesi zorunluluktur.⁽⁷⁸⁾.

1991 yılında döviz kurları, 1989 ve 1990 yıllarının aksine, enflasyondan daha hızlı artmış ve Türk lirası reel olarak değer kaybetmiştir. 1989 ve 1990 yıllarında yurtiçi ve yurtdışı faiz farkı ve kur beklentisi, sermaye girişini özendirerek yönde olmuş, bu sermaye girişide Türk lirasının reel olarak değer kazanmasına yol açmıştır. 1991 yılında net kısa vadeli sermaye çıkışının etkisiyle Türk lirası reel olarak değer kaybetmiştir.

Kurlardaki değişimler Tablo ek -I-’den de görüleceği üzere 1990 yılında dolar satış kurları 2612,85TL iken 1991 yılında 4181,93TL olmuştur. 1992 yılından itibaren ülkemizde yeniden TL’nin yabancı paralar karşısındaki değer kaybı enflasyon oranının altında tutulmaya başlanmıştır. 1992 yılında ise dolar satış kuru 6882 TL olmuş, bu arada 3 aylık hazine bonolarının getiri oranları bir süre enflasyon oranının üzerinde tutulmuştur, bu olgu sıcak döviz miktarını artırmakla birlikte ülkemizin döviz faiz makasına girmesine sebep olmuştur. 1993 yılının aralık ayında 14054 TL olan dolar satış kuru

⁷⁸Mesut Erez, a.g.y, s:36

1994 ocak ayında 15266,55 TL olmuş ve döviz faiz makası giderek açılmıştır⁽⁷⁹⁾.

Türkiye’de döviz kuru, mayıs 1981’den ağustos 1988’e kadar Merkez Bankası tarafından hergün belirlenerek ilân edildi. Ağustos 1988’den sonra ise, bankalararası piyasa biçiminde örgütlenen döviz piyasasında belirlenip Merkez Bankası tarafından hergün ilân edilmektedir. Döviz piyasasının gelişmiş olması ve iktisadi büyümenin normal seyrini izlemesi halinde sonuç daha doğru ve rasyonel olur⁽⁸⁰⁾.

İthalatta uygulanan gümrük ve fonlarda yapılan indirimlerle ilgili kararlar, ilk anyda dışa açılma ve yeterli sanayii ithal malları ile rekabete zorlama açısından olumlu görülürken pek çok sanayiciyi rahatsız etmiştir.

Döviz rezervlerinin durumunu incelediğimizde, bir ekonomide uygulanan döviz kuru sistemi ile ihtiyaç duyulan uluslararası likidite yani döviz rezervleri arasında kurulan ilişkiye göre, sabit kur sisteminden esnek kur sistemine yaklaşıldıkça dış ödemelerde ve denkleştirme amacıyla kullanılmak üzere ihtiyaç duyulan döviz rezerv tutarı azalır. Serbest döviz kuru sisteminde döviz arz ve talebine göre döviz kurlarında meydana gelecek denkleşme otomatik olmakta ve

⁷⁹Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı, “Başlıca Ekonomik Göstergeler” Şubat 1994, s:178

⁸⁰Emin Çarıkçı, “Türk Lirasının Kısmi Konvertibilitesi ve İktisadi İstikrar” İktisat Dergisi, Ağustos 1990, s:51-54

rezerv kullanım gereğini ortadan kaldırmaktadır. Sabit kur sisteminde ise Merkez Bankası her an kullanılmaya hazır döviz rezervi bulundurmaya zorundadır.

Türkiye’de ödemeler dengesi açıkları, ihracaat ve ithalattaki mevsimlik dalgalanmalar, döviz işlemlerine tanınan serbestlikler, dış borç servis yükleri ve dış dünyadaki kısa vadeli ticari ve mali gelişmeler dikkate alınarak belli bir nispi ölçüde döviz rezervi bulundurulması gerekir. Bu ölçünün konulmasında bir yandan döviz arz ve talebindeki farklılıklar ve diğer yandan ise, döviz piyasasındaki kısa vadeli dalgalanmalar, dikkate alınmakta ve bu gelişmelerin ekonomiye getireceği olumsuz etkileri nötralize edilmek istenmektedir.

1980 öncesi döneme kıyasla, Türkiye’nin döviz rezervi bulundurma eğilimi artış göstermiş ve 1980-84 döneminden önceki beş yıllık döneme kıyasla, ortalama bulundurulan net döviz rezervlerinin aylık ithalatı karşılama oranı %2,1’den %2,7’ye yükselmiştir. Aynı şekilde döviz rezervlerinin dış ticaret açığını karşılama oranı %28,2’den %38,4’e yükselmiştir⁽⁸¹⁾.

Döviz bolluğu ancak ihracaat ve turizm gelirlerinin artırılmasıyla sağlanabilir. Oysa kısa vadeli borçlanılıyorsa, dövize çevrilebilen mevduatlardan faydalanılıyorsa, Türk vatandaşlarından ve Dresdner’den mevduat alınıyorsa, bunlar bu ülkenin paraları olamaz. Bunlara dayanarak “döviz bolluğu” vardır demek kadar yanlış bir şey olamaz.

⁸¹Rıfat Yıldız, a.g.e, s:240

Liberalleşme politikalarında önemli olan bir nokta da, dış ticaretteki kısıtlamaların kaldırılmasıdır. Bu yolda önemli adımlar atılarak ithalat kotaları indirilmiş ve izne tabi mallar büyük ölçüde azaltılmıştır. İhracaat teşviki ise vergi iadeleri yönünde olmuştur. Bu politikalar değerlendirildiğinde Türkiye'nin uluslararası piyasalarla entegrasyonunun arttığını, ticaret hacminin büyüdüğünü ve teşvikler sayesinde ihracaat kompozisyonunda sanayi mallarının ağırlığının arttığını görüyoruz.

İthalatta liberalleşme ise, ekonomide 1980 öncesinde yaşanan darboğazların giderilmesinde büyük ölçüde yardımcı olarak bu yönden gelebilecek enflasyonist baskıyı azaltmıştır. Ancak uygulanan kur politikası ithal malları fiyatlarının günden güne artmasına engel olamamıştır. İhracaata uygulanan vergi iadeleri ise, talebi şişirerek fiyatlar üzerindeki baskıyı körüklemiştir.

Uluslararası piyasalara entegre olunması düşünülürken dış ticaret açıklarının üretim yapısındaki değişikliklerle desteklenmesi gerekir. Mevcut üretim artışı kapasite kullanım oranlarının yükselmesiyle sağlanmış ancak dışa yönelik samnayileşme felsefesi yatırım alanlarının seçimi ve yatırım kararlarına yansımamıştır⁽⁸²⁾.

Tablo ek II'de görüldüğü üzere Türkiye'nin ödemeler bilançosu 1993 yılı tahmini verileri; 13 milyar 421 milyon dolar ihracaat, 26 milyar 523 milyon dolar ithalat gerçekleşmiş olup, dış ticaret açığı 13 milyar 102 milyon dolar'dır. 1992'ye göre dış açıktaki

⁸²Bilge Erengül, a.g.y, s:13

artış %79,4 olarak gerçekleşmiştir. İhracatın ithalatı karşılama oranı ise %51,5'dir⁽⁸³⁾.

Cari işlemler açığı ise, 1993(tahminiolarak) yılında 5 milyar 541 milyon dolardır. 1992 yılına göre açığıdaki artış 9,5 kattır ve 1993 yılı tahmini verilerine göre yabancı sermaye girişi 510 milyon dolardır.

Türkiye Ekonomisi bugün 1993 tahmini verilerine göre, 70 milyar dolar dış borç ve 370 trilyon TL iç borç yükü altındadır. Yine 1993 tahmini verilerine göre 170 trilyon TL bütçe açığı vardır⁽⁸⁴⁾.

Yukarıdaki verilerin sonucu, Türkiye için pek iç açıcı olmamış ve uluslararası rating kuruluşları Türkiye'nin kredi notunu düşürmüştür. Buna neden ise yüksek enflasyon, kamu açıkları ve devletin içinde bulunduğu iç ve dış borçlardır.

Devletin kambiyo işlemlerine doğrudan müdahalesini içeren miktar kısıtlamaları ve her işlem için izin alma zorunluluğu, sona ermeden döviz kurunun serbest piyasada belirlenmesi ve Merkez Bankasının para arzını sıkı kontrol altına alması sağlanmadan, yani gerek hukuki gerekse kurumsal gelişmelerin şeklede olsa sağlanamaması durumunda TL'sının gerçek anlamda konvertibilitesinden söz edilemez⁽⁸⁵⁾.

Kambiyo ve dış ticaretin serbestleştirilmesi fiili konvertibilete

⁸³Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı, a.g.y, s:39

⁸⁴Ekonomi Araştırması,Sabah Gazetesi, 16 Ocak 1994, s:7

⁸⁵Caffer Tayyar Sadıklar, a.g.y, s:37-50

uygulamasıdır. Bu nedenle ekonominin ticari ve mali olarak dış sektörde serbestleşmeye gidebilmesi esas olarak sanayileşme üzerine oturtulmuş bir ihracaat sektörünün varlığı ile mümkündür. Sanayileşmiş olmaktan başka ülkede ve dış dünyaya ekonomiye olan güvenin kazandırılması ve aynı zamanda ülke ekonomisinde kaynakların verimli kullanımını yansıtan en önemli gösterge fiyat artışı olmaktadır. Sanayileşmiş olmak, ihracaatta mamul mal (ara ve yatırım malı dahil) payının yüksek olması ve nispeten düşük enflasyon oranı “üçlüsü”nün varlığı ile ekonomi uluslararası rekabet dinamizmine açılarak, daha verimli üretim için imkân arar.

Bu sürecin gelişmesinde mali kurumların (para, sermaye ve döviz piyasaları ve organları) gelişmişliği ve uluslararası boyutta bu kurumları geliştirebilecek para ve döviz kuru politikalarının uygulanması gerekli olan hususlardır.

Türk sınai sektöründe henüz ithalat liberasyonuna ne yut içi üretimin rekabet gücü ve ne de devamlı artan dış borçlarla birlikte döviz talep-arz dengesizliğinin elverişli olmadığı izlenmektedir.

III.2.2.3. TÜRKİYE’DE KONVERTİBİLİTENİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Türkiye 1980’li yıllarda, ihracaat atılımına öncelik vererek döviz kazanmayı birinci hedef haline getiren yeni bir yaklaşımın içine girmiştir. Bu yaklaşımda da belli bir noktaya gelinmiştir. Bunun en pahalı bedeli tabii ki yüksek enflasyon olmuştur. Dolayısıyla ihracaat artışı ile enflasyonla mücadele arasındaki çelişki ortadadır. Daha sonra

bir taktik değişimi ile TL'nin enflasyonun altında devalüe edilmesi gündeme gelerek Türk Lirası'nın aşırı değerlendirilmesi sağlandı. Ancak buradaki temel çelişki, “döviz gelirini nasıl artıracam” sorusu idi. Temel mantık biz kuru bu şekilde yürütürsek, yani dövizlerin TL'sı karşısındaki değerlenmesini enflasyonun altında götürürsek, ihracaatımızı bir ölçüde caydırmış oluruz, eskisi kadar ihracaat atılımına da bel bağlamamış oluruz. Fakat buna karşılık para hareketlerini dışarıdan içeriye doğru bir sermaye hareketine dönüştürebiliriz. Sanıyorum bunun tamamlayıcı unsuru da konvertibilite”⁽⁸⁶⁾ şeklinde idi. Yardımcı bir motif ise; Türkiye, IMF ve Dünya Bankasının örnek bir ülkesi olarak bir adım daha atmak ve konvertibiliteye de geçmiş olmak, en azından bu stratejide görünmek için de bu adımı atmıştır. Her iki motifde kısa dönemli bir değerlendirme yapıldığında son derece tutarlı görünmektedir. Nitekim bu amaç doğrultusunda kısa vadede ki hedefler büyük ölçüde gerçekleşmiştir. Yani kısa vadeli dış açıkların finansmanı sağlanmış. Sermaye transferi sözkonusudur.

Şimdi hemen buna bağlı olarak “Türkiye bu koşullar altında konvertibiliteyi sürdürebilecek mi” sorusunu irdeleyelim. Zira hemen herkesin temel endişesi burada odaklaşmaktadır. Bilindiği üzere Şili'de 1979 yılında benzer bir uygulamaya gidilmiştir. 1979'da 1,2 milyar, 1980'de 2,5 milyar, 1981'de 4,5 milyar dolarlık sermaye girişleri sağlanmış, bunun sonucunda Şili'nin parası değer kazanmaya

⁸⁶Osman Ulugay, “Türkiye’de Konvertibilite ve Sorunları”, İktisat Dergisi, Ağustos 1990, s:37-50

belirleyicisi olduğu düşünöldüğünde konunun görelî önemi daha iyi anlaşölmaktadır. Nitekim konvertibiliteye geçiş olayında her ne kadar ekonomik bir olay olduğu vurgulanıyorsa da politik ve hukuksal yönlerinde varlığı unutulmamalıdır. Ekonomik istikrarsızlıkların, politik bunalımlarla odaklaşmasının problemin çözömlünü çok daha güçleştireceğı bir gerçektir.

Bir diğér önemli nokta ise, ekonomik otoritelerle, siyasal otoriteler arasında, karşölıklı dayanışma olması gereğidir. Konvertibiliteye geçiş gibi önemli ve kritik bir kararın alınmasında, ekonomik otoritelerin desteğı yada görüşleri son derece önemlidir. Oysa ölkemizde sözkonusu kararın alınmasında tek yönlü bir prosedür işlemiş olması ve en önemli parasal otorite konumunda olan Merkez Bankası'nın bu geçişten haberdar olmaması son derece ilginç bir durumdur. Dolayısıyla Türkiye'de konvertibilite açısından tartışmalı olan sadece sürüp sürmeyeceğı yada Türk ekonomisindeki görelî etkileri değıl, aynı zamanda konvertibiliteye geçişin koşullarıdır da.

Türk ekonomisinde konvertibiliteye geçiş, geleceğıe yönelik bir düşünce olarak kabul edilebilir. Ancak böyle bir düşüncenin uygulanmaya konabilmesi için, ekonomide öncelikle önemli yapısal gelişmelerin elde edilmiş olması gerekmektedir. Sözkonusu yapısal değışimler şöyle sıralanabilir.

-İmalat sanayiinin ithal girdisine olan bağımlılığının asgari düzeye indirilmesi ve özellikle yatırım mallarında, petrolde ve enerji üretiminde uzun vadede dış rekabete açılmak üzere ithal-ikâmesine

gidilmesi.

-İhracaatta yapısal değişimler sağlanarak, tarıma dayalı ve diğer dayanıklı tüketim malarının ihracatının da yapılabilir hale gelmesi,

-Kamu İktisadi Teşebbüslerinde ve özel sektörde fiyat artışlarına neden olan monopolist ve oligopolisit yapıların düzeltilerek verim artışına ve maliyet tasarrufuna dayanan bir fiyat politikasının sağlanabilmesi,

-Çağdaş teknolojinin geliştirilerek üretimde kullanılabilmesi ve böylece bir taraftan kıt kaynakların verimli kullanılması ve diğer taraftan uluslararası rekabet seviyesine ulaşabilmesi için, gerek kamu ve gerekse özel sektör araştırma ve geliştirme yatırımlarının artırılması ve ayrıca üniversite-sanayi işbirliği kurularak pratiğe yönelik araştırmaların teşvik edilmesi,

-Bankacılık sektöründe modernize hareketiyle birlikte, bu sektörde hizmet ve kredi maliyetleri düşürülerek, maliyet enflasyonunda önemli bir etkisi olan yüksek mevduat kredi faiz farklarının makul seviyeye düşürülmesi,

-Sermaye piyasalarının gelişmesi ve sermaye birikimine işlerlik kazandırılması,

Diğer yandan, dış ticaret politikasında esas olarak dünya konjonktürü dikkate alınarak, diğer ülkelerin politikaları hesaba katılarak, yeni mal çeşitlerinin ihracaatında ve yeni piyasalara ihracaatta farklı efektif döviz kuru politikası uygulanması ve ithal ikâmesi sanayilerinin belli bir süre dış rekabete karşı korunması ve yabancı sermayenin Türk müteşebbislerle ortaklığı tercihiyle teşvik edilmesi

gerekli ve önemli hususlardır.

Türkiye’de ara ve yatırım mallarında sanayileşmenin gerçekleştirilmesi ve bunların olumlu etkisiyle cari işlemler bilançosu’nda, döviz arz ve talebinde orta vadeli olumlu gelişmeler gözlenmeden ithalatın liberasyonu ve döviz kullanımının serbestleştirilerek konvertibiliteye geçiş faydalı olamayacak bir dış ticaret politikasıdır.

1989 sonunda kamu açıkları nedeniyle artan iç faizler kısa vadeli sermaye girişini hızlandırmıştır. Kısa vadeli sermaye girişide, bir taraftan artan ithalat finansmanının sağlarken, ydiğer taraftan da kamu açıklarını iç borçlanma yoluyla kapatılması için ek kaynak yaratmıştır. Ancak bu finansman yöntemi, bir yönden Türk lirasının yabancı paralar karşısında reel olarak değer kazanmasına yol açarken, diğerk taraftan kısa vadeli ve çok yüksek faizlibir dış borçlanmayı beraberinde getirmiştir. 1993 yılında TL yabancı paralar karşısında 1988’e göre reel olarak %22 oranında daha değerli hale gelmiştir. Kurdaki bu aşırı değerlenme, ihracatın kârlılığını düşürürken ithalatı nispi olarak ucuz hale getirmiştir.

Türkiye’de 5 Nisan 1994 tarihinde alınan “5 Nisan Kararları”nın temel amacı, enflasyonu hıza düşürmek, TL’ye istikrar kazandırmak, ihracat artışını hızlandırmak, ekonomik ve sosyal kalkınmayı, sosyal dengeleride gözeterek sürdürülebilir bir temelhe oturtmaktır. Bu programla bir taraftan ekonominin hızla istikrarar kavuşturulması amaçlanırken, diğerk taraftan istikrarı sürekli kılacak yapısal reformlarda gerçekleştirilecektir. İstikrarı sağlamanın temelini

çok yüksek düzeye çıkmış bulunan kamu kesimi açıklarının hızla aşağıya indirilmesi teşkil edecektir. Gelirlerin ekonominin rekabet gücünü dikkate alan ve verimli sitedamı destekleyen bir yapıda gelişmesi, istikrarın bir diğer temel unsurudur.

5 Nisan Kararlarında temel ilke, üretim yapan, sübvansiyon dağıtan ybir devlet yapısından ekonomide piyasa mekanızmasının tüm kurum ve kurallarıyla işlemlerini sağlayan ve sosyal dengeleri gözetten bir devlet yapısına geçmek olmalıdır.

5 Nisan Kararlarıyla, uluslararası piyasalarda güvenin sağlanması, rezervlerin güçlenmesi ve ödemeler dengesinin iyileşmesi programın bir bütünlük içinde ve tavizsiz uygulanmasına bağlıdır. Programın uygulanmasıyla oluşacak yeyni şartlarda, döviz kurunun hedeflenen enflasyon oranı ile uyumlu bir şekilde gelişmesini sağlamayı amaçlayan bir kur politikasının izlenmesi hedeflenmektedir.

5 Nisan Kararları, toplumun her kesininin fedakarlık yapmaysını gerektirirken, aynı zamanda bazı sektörlerdeki iç talepte belirli bir yavaşlamaya neden olabilecektir. Ancak bu durum bu tür programları başarı ile uygulanmış olan ülkelerde de görülmüştür. Bu porgramla Türk ekonomisinde yerleşmiş bulunan ve bugüne kadar ciddi tahribatlara yol açan enflasyonla birlikte yaşama alışkanlıklarını kırmak, Türkr lirasına güven kazandırmak mümkün olacaktır. Böylece Türk ekonomisinde, ekonomik birimler bekleyişlerini ileriye dönük olarak oluşturacaklardır⁽⁸⁹⁾.

⁸⁹5 Nisan Kararları 1994, (Ekonomik İstikrar Paketi) Ekonomik Trend Dergisi 10 Nisan 1994, s:3-5

5 Nisan kararlarıyla, Türk lirasına olan güvenin artması yönünde bir takım tedbirler alınarak, TL'ye istikrar kazandırmak programın amaçları arasında yer almasına rağmen, konvertibilite sisteminin Türk ekonomisinde etkili bir dış ticaret politikası olabilmesi, ancak uzun vadedeki ekonomik ve yapısal değişimlere bağlıdır.

SONUÇ

Konvertibilite, döviz piyasasında yerli veya yabancı olsun dileyen herkesin hiç bir resmi makamdan izin alma zorunluluğu olmadan, mal hizmet ve sermaye işlemi yapmak gibi herhangi bir amaçla ülkenin ulusal parasını, diğer ülkelerin paralarıyla değiştirebilmesidir. Bu halde, Merkez Bankasına Türk parasını getiren yerli yada yabancı herhangi bir kimse bunun karşılığında istediği yabancı parayı alabilir. Fakat bu tip konvertibilite “tam konvertibilite” olarak tanımlanmaktadır. Gelişmiş ülkelerin çoğunda bile ütöpik olarak nitelendirilen bu konvertibilite çeşidi uygulanmamaktadır. Tam konvertibilite değişimin ideal koşullarda, iç piyasada serbest piyasa koşullarının geçerli olduğu, dış ticaret yasak ve tahditlerinin kaldırıldığı varsayımlarına dayandığı için ütöpik olarak nitelendirilmiştir.

Bugün konvertibilite rejimine geçen ülkelerin uyguladıkları konvertibilite “kısmi konvertibilite” özelliği taşır. Kısmi konvertibilite ise, ülkelerin yalnız yabancıların elindeki paralara konvertibilite tanınması yabancıların elindeki paralara konvertibilite tanınması (dış konvertibilite), yalnız bazı hesaplardaki paralara konvertibilite tanınması, bazı ülke paralarına çevrilmeyi kabul etmek, diğerlerine etmemek gibi çeşitli kısıtlamaları içermektedir.

Konvertibil olan paralar uluslararası ödeme aracı niteliğine sahiptir. Çünkü, hiç bir ülke böyle bir parayı, istediği diğer bir paraya çevirebileceği için tereddüt etmez. Parasına konvertibilite tanıyan bir ülke dünya ticaretinde Merkez Bankasıymış gibi oynar ve gene bir Merkez Bankası gibi,yani ödeme aracı üretmek suretiyle bir kâr sağlar.

Konvertibilite sistemine geçiş kararı alınırken ön koşulların sağlanıp sağlanmadığı tartışmaları ağırlık kazanır.Başarılı bir konvertibiliteye geçiş süreci için ekonomik, mali, hukuki ve siyasi dengelerin oturmasını takip eden bir hazırlık dönemine girilmesi gerekir. Çünkü konvertibilite, iç ve dış dengelerin birlikte sağlanarak uygulanmasını gerektiren bir süreçtir. Dolayısıyla önemle vurgulanması gereken nokta, konvertibiliteye geçişin zamanlamasıdır.

Konvertibiliteye geçiş ekonomide yapısal değişimi içerir. Değişimin boyutu kadar geleceğe yönelik trendler ve ekonomik faaliyetlerin geneline ilişkin istikrarda bu bağlamda önemlidir. Bu nedendir ki mevcut durum kadar geleceğe yönelik tahminlerde konvertibiliteye geçiş kararının belirleyicisidir.

Bir ülkenin parasını konvertibil yapması kolay değildir. Bunun için, ödemeler bilançosunun daima denk olması veayrıca ani bunalımları karşılayacak kadar büyük bir altın ve döviz rezervine sahip olması gereklidir. Ayrıca, parasına karşı olan güvenin sarsılmaması için sözkonusu ülkenin çok dikkatli bir ekonomi politika izlemesi de önemli bir koşuldur.

Türkiye Ekonomisinde 1930'lu yıllarda başlatılan ve planlı

dönemde kurumsallaştırılarak 1980'e kadar ithal-ikâmecî bir sanayileşme stratejisi uygulanmıştır. Bu strateji çerçevesinde uygulanan politikalar ekonomiyi devamlı dış rekabete kapalı tutmuş ve ihracaatın caydırılmasıyla pahalı bir üretim yapısının oluşmasında önemli bir etken olmuştur.

Bu uygulamalar sonucu, 1970'li yılların sonlarına yaklaşıldıkça baş gösteren dış ödemeler krizi yeni arayışlar, yeni stratejiler gereğini doğurmuştur.

Ancak, 24 Ocak 1980 İstikrar Tedbirleriyle, Türkiye ekonomisinde “pür ihracaata yönelik” bir sanayileşme stratejisi izlenmeye başlanmıştır. 24 Ocak kararları ikitemel ekonomik hedefi gerçekleştirmeyi amaçlamıştır. Birincisi, piyasa ekonomisen işlerlik kazandırılması ve böylece etkin kaynak dağılımının piyasamekanizması vasıtasıyla sağlanmasıdır. İkinci temel ekonomik hedef ise, dışa açık ve ihracata dönük sanayileşme politikasının uygulanması ile Türk ekonomisini dünya ekonomisine entegre edilmesidir. Bu bağlamda bu temel hedeflerin gerçekleşebilmesi için gerekli olan araçlardan bir tanesinde Türk lirasının konvertibilitesinin sağlanmasıdır.

Türk ekonomisinin, dünya ekonomisi ile entegrasyonu doğrultusunda elbette ki konvertibiliteye geçiş gerekli ve hatta zorunluydu. Ancak, bu geçişin sağlıklılığı ve yerindeliği, direkt olarak mekanizmanın zamanlamadaki ve gerekli alt yapının sağlanmasındaki isabetliliği ile bağlantılıdır. Türk ekonomisi için acil ve öncelikli olan sorun, parasının diğer önemli paralar karşısındaki konvertibilitesi değil,

bir bütün olarak Türk ekonomisinin yapısal ve fonksiyonel transformasyonudur.

Türk Lirası'nın konvertibilitesi ilân edilmiştir. Bundan sonra geriye dönüş mümkün değildir. Artık Türkiye uluslararası ikili anlaşmaya dayanan ticari ilişkilerinde dahi uluslararası faiz, kredi ve ödeme koşullarını uygulamak zorundadır. Bu noktadan sonra sorun, konvertibiliteye geçmiş Türk Lirası'nın ve Türkiye ekonomisinin konvertibiliteyi en iyi biçimde sürdürebileceği koşulların ve mekanizmanın sağlanabilmesi sorunudur.

Konvertibiliteye geçişin başarılı olabilmesi için Türk Lirasına olan iç ve dış talebin yeterli seviyeye çıkarılmalıdır. Buna bağlı olarak ihracaat teşvik tedbirlerinin enflasyon-döviz kuru farkını telafi edecek ölçüde geliştirilmesi gereklidir. Gümrük duvarlarının hangi sektörler ve alt sektörler için her yıl ne kadar indirileceği bir takvime bağlanarak ilân edilmelidir.

Türk Lirası'nın konvertibil hale gelmesi ve Türkiye ekonomisinin dünya ekonomisine daha fazla entegre olabilmesi, önümüzdeki dönemlerde enflasyon hızının kesilmesi, gelir dağılımının daha adil hale getirilmesi, büyüme hızının makul bir düzeyde tutulması gibi iç istikrar unsurlarının sağlanması ve uluslararası platformda Türk lirasına duyulan güvenin artması ile mümkündür.

1994 yılı Türkiye'sinde yaşanan ekonomik ve siyasi kriz (16 Ocak döviz krizi), uluslararası iki Rating kuruluşunun Türkiye'nin kredi notunu düşürmesi, 5 Nisanda alınan ekonomik kararlar, Türkiye

ekonomisinin iç ve dış platformdaki durumunun göstergeleridir. Buna göre; Türkiye Cumhuriyeti 11 Ağustos 1989 tarihinde Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkındaki 32 sayılı kararla konvertibiliteye geçiş için hukuki ortam sağlanmış olmasına rağmen, bugün Türk Lirası ekonomik anlamda konvertibil değildir yani Türk Lirası fiili konvertibiliteyi gerçekleştirememiştir.

EK-I

TABLO I-A:DÖVİZ KURLARI

	<u>1982</u>	<u>1983</u>	<u>1984</u>	<u>1985</u>	<u>1986</u>	<u>1987</u>
A.B.D.DOLARI						
DÖVİZ SATIŞ	164.16	228.47	368.66	524.97	680.50	859.97
DOLAR KARŞILIĞI	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00
B. ALMAN MARKI						
DÖVİZ SATIŞ	67.56	89.25	129.33	180.84	315.94	480.24
DOLAR KARŞILIĞI	2.43	2.55	2.84	2.94	2.17	1.80
FRANSIZ FRANGI						
DÖVİZ SATIŞ	24.94	29.91	42.13	59.27	98.66	143.56
DOLAR KARŞILIĞI	6.57	7.62	8.73	8.97	6.93	6.01
İSVİÇRE FRANGI						
DÖVİZ SATIŞ	80.72	108.59	156.61	217.30	382.32	579.88
DOLAR KARŞILIĞI	2.03	2.10	2.35	2.45	1.80	1.49
JAPON YENİ						
DÖVİZ SATIŞ	0.66	0.96	1.55	2.23	4.08	5.99
DOLAR KARŞILIĞI	248.86	237.43	237.35	238.36	168.55	144.63
İNGİLİZ STERLİNİ						
DÖVİZ SATIŞ	286.00	345.58	489.19	684.82	998.59	1415.02
DOLAR KARŞILIĞI	0.57	0.66	0.75	0.78	0.68	0.61

Kaynak: T.C. Merkez Bankası

TABLO I-B:DÖVİZ KURLARI

	<u>1988</u>	<u>1989</u>	<u>1990</u>	<u>1991</u>	<u>1992</u>	<u>1993</u>
A.B.D.DOLARI						
DÖVİZ SATIŞ	1425.87	2125.02	2612.85	4181.93	6882.59	11007.9
DOLAR KARŞILIĞI	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00
B. ALMAN MARKI						
DÖVİZ SATIŞ	810.54	1132.14	1623.89	2516.52	4428.89	6648.83
DOLAR KARŞILIĞI	1.75	1.88	1.62	1.66	1.58	1.65
FRANSIZ FRANGI						
DÖVİZ SATIŞ	238.95	333.86	482.32	740.14	1306.72	1938.92
DOLAR KARŞILIĞI	5.95	6.37	5.45	5.64	5.39	5.66
İSVİÇRE FRANGI						
DÖVİZ SATIŞ	972.43	1300.83	1896.61	2907.75	4926.43	7466.04
DOLAR KARŞILIĞI	1.46	1.63	1.39	1.43	1.42	1.47
JAPON YENİ						
DÖVİZ SATIŞ	11.15	15.40	18.18	31.16	54.50	99.92
DOLAR KARŞILIĞI	128.05	137.87	144.73	134.49	123.92	111.13
İNGİLİZ STERLİNİ						
DÖVİZ SATIŞ	2536.96	3476.24	4679.11	7358.10	12102.80	16540.65
DOLAR KARŞILIĞI	0.56	0.61	0.56	0.57	0.64	0.7

Kaynak: T.C. Merkez Bankası

EK-II

TABLO-II:ÖDEMELER BİLANÇOSU

	<u>1988</u>	<u>1989</u>	<u>1990</u>	<u>1991</u>	<u>1992</u>	<u>1993(1)</u>
A. CARİ İŞLEMLER						
İhracat FOB	11929	11780	13026	13667	14891	13654
İhracat	11662	11625	12959	13593	14715	13421
Transit ticaret	267	155	67	74	176	233
İthalat FOB	-13706	-15999	-22581	-21007	-23082	-26523
İthalat CIF	-14335	-15792	-22302	-21047	-22872	-26070
Altın İthalatı	-32	-1058	-1532	-1161	-1430	-1819
Transit ticaret	-161	-76	-46	-64	-151	-199
Havlu ve sigorta	822	927	1299	1265	1371	1565
DIŞ TİCARÛT DENGESİ	-1777	-4219	-9555	-7340	-8191	-12869
Diğer mal ve hizmet gelirleri	6026	7098	8933	9315	10451	10928
Turizm	2355	2557	3225	2654	3639	3802
Faiz gelirleri	374	684	917	935	1012	984
Diğer	3297	3857	4791	5726	5800	6142
Diğer mal ve hizmet giderleri	-4812	-5476	-6496	-6816	-7252	-7067
Turizm	-358	-565	-520	-592	-776	-863
Dış borç faiz ödemeleri	-2799	-2907	-3264	-3430	-3217	-3153
Diğer	-1655	-2004	-2712	-2794	-3269	-3051
TOPLAM MAL VE HİZMETLER	-563	-2597	-7118	-4841	-5002	-9008
Karşılıksız transfer girişleri(özel)	1846	3171	3374	2879	3147	2791
Göçmen transferleri	0	23	0	0	0	0
İşçi gelirleri	1776	3040	3246	2819	3008	2689
Diğer	70	108	128	60	159	102
Karşılıksız transfer çıkışları (özel)	-19	-36	-25	-25	0	0
Karşılıksız transfer (resmî net)	332	423	1144	2245	912	676
İşçi Gelirleri	89	98	79	82	66	37
Diğer	243	325	1065	2163	846	639
CARİ İŞLEMLER DENGESİ	1596	961	-2625	258	-943	-5541
B. SERMAYE HAREKETLERİ (2)	-958	780	4037	-2397	3648	9279
Doğrudan yatırımlar (net)	354	663	700	783	779	529
Portföy yatırımları	1178	1586	547	648	2411	3786
Diğer uzun vd. sermaye hareketleri	-209	-885	-210	-808	-938	1193
Kullanımlar	3124	2620	3679	3784	3523	4424
Ödemeler	-3927	-4023	-3938	-4095	-4871	-4061
Mevduat(KMDTH-Net)	594	518	49	-497	410	830
Kısa vadeli sermaye hareketleri	-2281	-584	30000	-3020	1396	3771
Varlıklar(net)	-1428	371	-409	-2563	-2438	-674
Verilen Krediler	-607	390	156	-811	-327	117
Bankalar rezervi ve diğer varlıklar	-821	-19	-565	-1752	-2111	-791
Yükümlülükler (net)	-853	-955	3409	-457	3834	4445
Sağlanan krediler	-943	-1227	2520	590	4091	4031
Mevduatlar	90	272	889	-1047	-257	414
C.NET HATA VE NOKSAN	515	971	-468	940	-1221	-2489
D.ÖDEMELER DENGESİ FİNANS.	0	0	0	0	0	0
E.KARŞILIK KALEMLERİ	-263	50	364	170	0	0
GENEL DENGE	890	2762	1308	-1029	1484	1249
F.REZERV HAREKETLERİ	-890	-2762	-1308	1029	-1484	-1249
IMF	-469	-252	-53	0	0	0
RESMİ REZERVLER	-421	-2510	-1255	1029	-1484	-1249

Tablo Açıklaması: (1) Geçici
Kaynak: T.C. Merkez Bankası

KAYNAKÇA

- ABUŞOĞLU Ömer, “Türk Lirası ve Konvertibilite Sistemi”
İktisat Dergisi Ağustos 1990 S:57-61
- AKGÜÇ Öztin, “1984 Yılı Program Hedefleri”,
Milliyet Gazetesi, 12 Mart 1993, S:7
- ALKİN Erdoğan, “İzlenen Kur Politikalarının Etkileri,
Türkiye’de İzlenen Kur Politikaları,
Tarihçe, Bugünkü Durum”, Meban
Sermaye Piyasası Araştırması, İstanbul:
1981 S:8
- ARTUN Tuncay, Türkiye Ekonomisi, Ankara: Bilgi
Yayınevi 1985, S:140-141
- ASLAN Nurdan, “Konvertibiliteye Geçişin Ön Koşulu”,
Dünya Gazetesi, (7-10 Temmuz 1987),
S:5
- AYDIN İzzet, 1980’li Yıllarda Türk Lirasının
Konvertibilitesi Sorunu İ.T.O. Yayın
No: 1984-12. S:6

- BALASSA Bela, “Türkiye Büyüme Politikaları ve Döviz Kuru Türk Ekonomisinin Dış Açılmasında Kambiyo Politikası” Meban Sermaye Piyasası Araştırması, İSTANBUL: 1979 S;21
- CİLLOV Haluk, Türkiye Ekonomisi, İstanbul:1984, S:137
- ÇARIKÇI Emin, “Türk Lirasının Kısmi Konvertibilitesi ve İktisadi İstikrar” İktisat Dergisi, Ağustos 1990, S:51-54
- ÇARIKÇI Emin, Yarı Gelişmiş Ülkelerde ve Türkiyede Sanayileşme Politikaları, Ankara: Turhan Kitapevi 1986, S:59-65
- ÇİLLER Tansu, “Dünyada ve Türkiye’de Kur Politikaları ve Sorunlar” İstanbul 1983, S:15
- Ekonomi Araştırması, Sabah Gazetesi, 16 Ocak 1994, S:7
- Ekonomik Trend Dergisi 5 Nisan Kararları 1994, (Ekonomik İstikrar Paketi) 10 Nisan 1994, S:3-5
- ERDİLEK Asım, “Konvertibilite Yarım Bile Değil”, Cumhuriyet Gazetesi, 23/8/ 1989, S:7
- ERENGÜL Bilge, “Doğu Bloku Ülkelerinde Konvertibiliteye Geçiş”, Dış Ticarete Durum Dergisi sayı: 21, S:29

- ERENGÜL Bilge, “Doğu Bloku Ülkelerinde Konvertibiliteye Geçiş Sürecinde Enstanteneler”, Bankacılar Dergisi, S.52, Temmuz 1990,
- ERENGÜL Bilge, “Türkiye’nin Dışa Açılma Sürecinde Aşamalar ve Ekonomi Politikalarının Değerlendirilmesi”, Dış Ticarete Durum Dergisi, Şubat 1989, S:11
- ERGİN Feridun, “Türkiye Ekonomisi ve Türk Ekonomi İlimi”, Ekonomi Dergisi, Ekim 1985 sayı:161, S:9
- EREZ Mesut, “Türkiye’de Konvertibilite ve Sorunları” İktisat Dergisi, Ağustos 1990, S:37-50
- ERTÜZÜN Tevfik, İktisat Politikası Modelleri, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, 1984, No:503,
- GÖKBAYRAK Ferhan, Türkiye Kambiyo Sistemi, Ankara:1983, S:500
- GÜLTEKİN Bülent, “Ekonomik Araştırma”, Milliyet Gazetesi 27 Ocak 1994
- Hazine ve Dış T. Müsteşarlığı, “Başlıca Ekonomik Göstergeler” Şubat 1994, S:178
- KARLUK S. Rıdvan, Türkiye’de İhracaata Yönelik Dış Tic. Pol. ve İhracaatın Yapısal Analizi Eskişehir:Bilim TeknikYayınevi 1981 S:289

- KARLUK S. Rıdvan, Uluslararası Ekonomi, Eskişehir: Bilim Teknik Yayınevi, 1991, S:341
- KAZGAN Gülten, Ekonomide Dışa Açık Büyüme İstanbul: 1984, S:283
- KILIÇBAY Ahmet, Türk Ekonomisi, İstanbul: 1984, S:176
- KILKIŞ Yıldırım, “Yeni Vergi Tasarısı” Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi, Aralık 1993, S:58-59
- KURNAZ Hikmet, “Özelleştirme ve Devletin Mülksüzleştirilmesi” Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi, Aralık 1993, S:30
- LIPSEY, STEİNER,PURUIS, İKTİSAT 2 İstanbul: Bilim Teknik Yayınevi 1984, S:270-274
- MORGİL Orhan, “Türk Ekonomisinde Konvertibiliteye Geçiş” İktisat Dergisi, S:29, Temmuz 1991
- NEMLİ Melih, “Konvertibilite, IMF ve Türkiye”, Hazine ve Dış Ticaret Dergisi, sayı 6, S:17, 1990
- ÖZAL Turgut, “6.Yılında 24 Ocak” Tercuman Gazetesi, 24/1/1986, S:9
- PARASIZ M.İlker, Para, Banka ve Finansal Piyasalar Bursa:Ezgi Kitabevi 1992 S:236

- SADIKLAR Caffer Tayyar, “Türkiye’de Konvertibilite ve Sorunlar”
 SAĞLAM Dünder, Türk Ekonomisi Ankara 1981 S:314
 SATIROĞLU Kadir, Konvertibilite ve Türk Ekonomisi
Açısından Bir İrdeleme, Ankara: A.Ü.
 SBF Yayını 1984, S:433
 SEYİDOĞLU Halil, Uluslararası İktisat İstanbul:Turhan
 Kitabevi, 1986, C.10, s384,
 T.C. Merkez Bankası, 1980 Yıllık Raporu
 TECER Meral, “Sermaye Piyasasındaki Gelişmeler ve
 Yasal Düzenlemeler” Amme İdaresi
Dergisi, Haziran 1994,S:112
 TEKELİ İlhan, 1929 Dünya Buhranında Türkiye’nin
 Selim İlkin, İktisadi Politika Arayışları Ankara:
 1977, S:36
 TOBB 1990 Raporu S:232
 ULUGAY Osman, “Ekonomi Analizi” Milliyet Gazetesi,
 28 Ocak 1994
 ULUGAY Osman, “Türkiye’de Konvertibilite ve
 Sorunları”, İktisat Dergisi, Ağustos
 1990, S:37-50
 ÜLKEN Yüksel, Cumhuriyet Döneminde İktisat
Politikaları ve Kalkınma,
 İstanbul:1984, S:10
 YILDIRIM Zekeriya, “Konvertibilite” Tercuman Gazetesi
 12 Mart 1986, S:9
 YILDIZ Rifat, Konvertibilite Erzurum: Atatürk
 Üniversitesi Yayını 1988, No:639
 S:56